

RAPPORT 989

Archeologienota Tongeren, Sint-Truidersteenweg 11-15

Afbraak bestaande bebouwing en het bouwen
van een woongeheel

DEEL 1: Verslag van Resultaten

D. Pauwels, I. Van de Staey, N. De Winter & P. Driesen
Maart 2021

ARON-RAPPORT 989

ARCHEOLOGIENOTA TONGEREN, SINT-TRUIDERSTEENWEG 11-15

AFBRAAK VAN BESTAANDE BEBOUWING EN HET BOUWEN VAN EEN WOONGEHEEL

Pauwels D., Van de Staey I., De Winter N. & Driesen P.

Tongeren
2021

Colofon

ARON rapport 989 – Archeologienota Tongeren, Sint-Truidersteenweg 11-15: Afbraak van bestaande bebouwing en het bouwen van een woongeheel.

Erkend archeoloog:	Inge Van de Staey (OE/ERK/Archeoloog/2015/00087)
Auteurs:	Dirk Pauwels, Inge Van de Staey, Natasja De Winter & Petra Driesen.
Bijdragen:	/
Foto's en tekeningen:	ARON bv (tenzij anders vermeld)
Wettelijk depot:	D/2021/12.651/26

ARON bvba bewaart op een beveiligde wijze enkel informatie over opdrachtgevers en initiatiefnemers met specifieke doelen. Gegevens worden niet gedeeld met derden zonder uitdrukkelijke toestemming van de opdrachtgevers of initiatiefnemers. Gegevens worden op vraag van de opdrachtgevers of initiatiefnemers aangepast of gewist.

Op de teksten, foto's en tekeningen geldt een auteursrecht. Gelieve ons de wens om gebruik te maken van de teksten of illustraties schriftelijk over te maken op info@aron-online.be

Zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van ARON bvba mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, bewerkt, en/of openbaar gemaakt door middel van webpublicatie, druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook.

ARON bv
Archeologisch Projectbureau
Neremweg 110
3700 Tongeren
www.aron-online.be
info@aron-online.be
tel: 012/225.250

©ARON bv, Archeologisch projectbureau, 2021.

INHOUDSTAFEL

INLEIDING	3
DEEL 1. VERSLAG VAN RESULTATEN	5
HOOFDSTUK 1. BUREAUONDERZOEK	5
1. Beschrijvend gedeelte	5
1.1 Administratieve gegevens	5
1.2 Archeologische voorkennis	7
1.3 Onderzoeksvragen en randvoorwaarden	7
1.4 Beschrijving van de geplande bodemingrepen	8
1.5 Werkwijze, verloop en actoren	11
2. Assessment	12
2.1 Situering van het onderzoeksgebied	12
2.2 Historische situering	19
2.2.1 Beknopte historiek van Tongeren met speciale aandacht voor het projectgebied en omgeving	19
2.2.2. Beknopte historiek van het onderzoeksterrein	25
2.3 Archeologische situering van het onderzoeksgebied	33
2.4 Gaafheid van het terrein: gekende verstoringen	38
3. Conclusie	40
3.1 Vertaling naar archeologische verwachting	40
3.2 Impact van de geplande werken	41
3.3 Afweging noodzaak vervolgonderzoek	43
4. Samenvatting	44
DEEL 2. PROGRAMMA VAN MAATREGELEN	45
1. Gemotiveerd advies	45
2. Programma van maatregelen	46
2.1 Administratieve gegevens	46
2.2 Wetenschappelijke doelstellingen en onderzoeksvragen	47
2.3 Opgravingsstrategie en -methode	48
2.3.2 Het veldwerk	48
2.3.3 Vondstverwerking en rapportage	54
2.4 Actoren	56
2.4.1 Samenstelling onderzoeksteam	56
2.4.2 Noodzakelijke competenties	56
2.5 Geschatte tijdsduur	57
2.6 Kostenraming	57
2.7 Vergaderingen	58
2.8 Bewaren en deponeren van het archeologisch ensemble	58

BIBLIOGRAFIE

BIJLAGEN

Bijlage 1: Periodentabel A4

Bijlage 2: Kadasterplan

Bijlage 3: Afbeeldingenlijst

Bijlage 4: Bouwdossier

4a: Fotodossier

4b: Opmetingsplan bestaande toestand

4c: Ontworpen toestand (inplantingsplan, grondplannen, snedes)

INLEIDING

De initiatiefnemer plant op een 425,5 m² groot terrein aan de Sint-Truidersteenweg 11-15 te Tongeren (prov. Limburg) de afbraak van drie bestaande woningen en de nieuwbouw van een wooncomplex. Voor dit project is een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen vereist.

Het projectgebied ligt volledig binnen de vastgestelde archeologische zone 'Historische stadskern van Tongeren' (besluit ID 11924)¹, waarvan de perimeter werd aangeduid op basis van de grachten van de eerste Romeinse stadsmuur.

Gezien voor de realisatie van dit project bodemingrepen zullen worden uitgevoerd, het terrein in de vastgestelde archeologische zone 'Historische stadskern van Tongeren' (besluit ID 11924), valt, het perceeloppervlak groter is dan 300 m² en de bodemingreep groter is dan 100 m², is het toevoegen van een in akte genomen archeologienota aan de vergunningsaanvraag verplicht.²

Een archeologienota is een document dat opgemaakt wordt op basis van een archeologisch vooronderzoek en dat niet alleen administratieve gegevens van het onderzoeksgebied bevat, maar ook een verslag van de resultaten van het uitgevoerde vooronderzoek, een voorstel van beslissing en een plan van aanpak voor de maatregelen die daaruit volgen.³ Het doel van het archeologisch vooronderzoek bestaat in het vaststellen van de aan- of afwezigheid van een archeologische site in een onderzoeksgebied en indien deze aanwezig is te bepalen wat de karakteristieken en de bewaringstoestand van deze site zijn, wat haar relatie is met het landschap, welke waarde ze heeft, en hoe ermee moet omgegaan worden in het kader van de bodemingrepen en wetenschappelijk onderzoek.⁴

De *Code van Goede Praktijk* draagt een aantal methoden aan van archeologisch vooronderzoek op basis waarvan deze evaluatie kan gebeuren. Deze vooronderzoeken zijn opgedeeld in vooronderzoeken zonder ingreep in de bodem zoals bureauonderzoek, landschappelijk boor- of profielputtenonderzoek, geofysisch onderzoek en veldkartering, én vooronderzoeken met ingreep in de bodem zoals verkennend en waarderend archeologisch booronderzoek, proefsleuven en proefputten en proefputten in functie van steentijd artefactensites.⁵

Elk vooronderzoek start met een bureauonderzoek, waarbij de nodige beschikbare bronnen en literatuur geraadpleegd worden. Vervolgens volgt een afweging of er hierna reeds voldoende informatie over het terrein beschikbaar is om:

1. de hoogstwaarschijnlijke afwezigheid van een archeologische site te staven
2. een gemotiveerde uitspraak te kunnen doen over het al dan niet moeten nemen van maatregelen
3. een plan van aanpak voor een archeologische opgraving op te maken
4. een plan van aanpak voor een behoud in situ op te maken

Wanneer bovenstaande vragen na het bureauonderzoek nog niet met voldoende onderbouwing beantwoord kunnen worden, dienen aanvullende methoden van vooronderzoek te worden toegepast. Na voltooiing van elke fase wordt opnieuw afgewogen of deze fase voldoende informatie heeft opgeleverd om dezelfde vragen te beantwoorden. Indien dit niet het geval is, volgt verder vooronderzoek.⁶ Welke methode gehanteerd wordt, is afhankelijk van onderstaande vier criteria:

1. Is het mogelijk om deze methode toe te passen op het terrein?
2. Is het nuttig om deze methode toe te passen op het terrein (levert het iets op?)
3. Is het overdreven schadelijk voor het bodemarchief deze methode toe te passen op het terrein?

¹ <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/11924>

² Zie hiervoor de beslissingsboom voor verplicht archeologisch vooronderzoek bij het aanvragen of verlenen van vergunningen. <https://www.onroerenderfgoed.be/een-archeologisch-onderzoek-nodig>

³ Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen CGP 2019, 15.

⁴ CGP 2019, 28.

⁵ CGP 2019, 28-30.

⁶ CGP 2019, 28-33.

4. Is het noodzakelijk om deze methode toe te passen op het terrein (kosten-batenanalyse)?

Vooraleer de opportuniteit van vooronderzoek met ingreep in de bodem af te wegen, wordt eerst de geschiktheid van de diverse methoden voor vooronderzoek zonder ingreep in de bodem afgewogen. Het doel van een archeologisch vooronderzoek dient immers met een minimum aan destructie van het archeologisch archief bereikt te worden.⁷

Idealiter wordt het archeologisch vooronderzoek integraal uitgevoerd voorafgaand aan de aanvraag van de omgevingsvergunning. In sommige gevallen, omschreven in artikel 5.4.5 van het Onroerendergoeddecreet, is het echter niet mogelijk of wenselijk om de vooronderzoeken met ingreep in de bodem voorafgaand aan de aanvraag van deze vergunning uit te voeren. In dat geval meldt de erkende archeoloog de resultaten van het archeologisch vooronderzoek zonder ingreep in de bodem bij het agentschap, als een in akte te nemen archeologienota overeenkomstig de procedure uit art. 5.4.12 van het Onroerendergoeddecreet en de uitvoeringsbepalingen erbij.⁸

Dit is ook het geval voor het onderzoeksgebied dat het onderwerp vormt van de voorliggende archeologienota. Momenteel bevinden zich op het terrein nog te slopen structuren en verhardingen die pas na het verlenen van de omgevingsvergunning zullen worden gesloopt. Hierdoor is het onmogelijk om voorafgaand aan de omgevingsvergunningsaanvraag een archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem uit te voeren.

In het kader van deze archeologienota met uitgesteld traject werd enkel een bureauonderzoek uitgevoerd. Op basis van de resultaten van dit bureauonderzoek (Deel 1, hoofdstuk 1) was het niet mogelijk om met zekerheid de aan- of afwezigheid van archeologische waarden in het onderzoeksgebied aan te tonen, waardoor in principe een verder aanvullend vooronderzoek met ingreep in de bodem zich opdringt. Echter, rekening houdend met het hoge archeologisch potentieel voor de Romeinse periode, in combinatie met de beperkte oppervlakte van het projectgebied en de aard der werken waarbij de ondergrond grootschalig wordt verstoord, wordt geen aanvullend vooronderzoek met ingreep in de bodem aanbevolen. Er wordt daarentegen rechtstreeks geopteerd voor een archeologische opgraving. Het plan van aanpak van dit vervolgonderzoek is omschreven in Deel 2.

⁷ CGP 2019, 32-33.

⁸ CGP 2019, 29.

DEEL 1. VERSLAG VAN RESULTATEN

HOOFDSTUK 1. BUREAUONDERZOEK

Het archeologisch bureauonderzoek beoogt om op basis van gekende of ontsloten bronnen het onderzoeksgebied af te bakenen en te beschrijven, reeds verstoorde zones in kaart te brengen, gekende aardkundige en paleo-ecologische kenmerken te inventariseren en gekende archeologische en historische waarden en indicatoren te inventariseren en in te schatten.⁹

1. Beschrijvend gedeelte

1.1 Administratieve gegevens

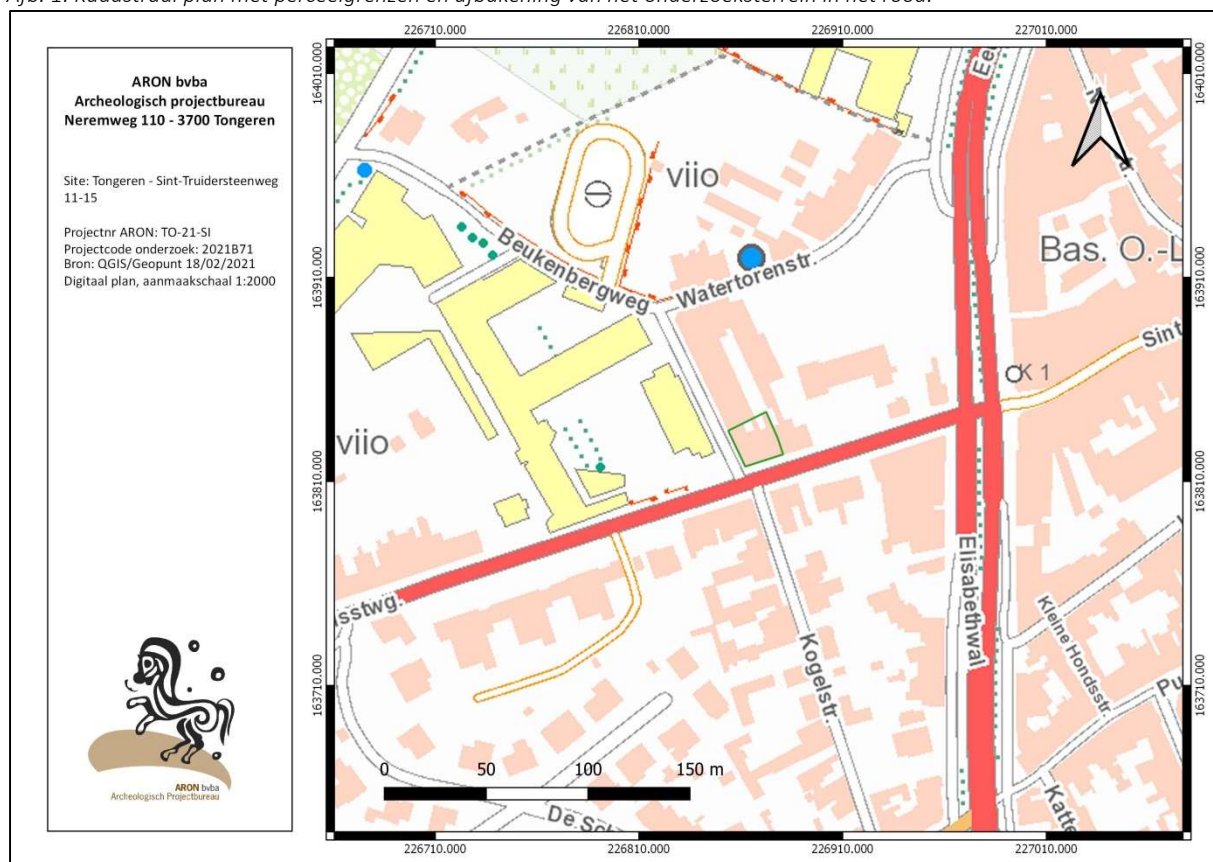
Projectcode	2021B71	
Naam en erkenningsnummer Archeoloog	Inge Van de Staey OE/ERK/Archeoloog/2015/00087	
Rechtspersoon	ARON bv Archeologisch Projectbureau, Neremweg 110, 3700 Tongeren OE/ERK/Archeoloog/2015/00006	
Actoren en specialisten binnen het project	Functie	Naam
	Erkend archeoloog Projectleiding	Inge Van de Staey Natasja De Winter Petra Driesen
	Assistent archeoloog (auteur)	Dirk Pauwels
Extern wetenschappelijk advies	Nvt.	Nvt.
Locatiegegevens	Limburg, Tongeren, Sint-Truidersteenweg 11-15	
Oppervlakte	Het totale projectgebied heeft een oppervlakte van ca. 425,5 m ²	
Bounding box coördinaten	Xmin, Ymin: 226853.80, 163817.28; Xmax, Ymax: 226880.73, 163844.06	
Kadasternummers	Tongeren, 7 ^{de} afd., sie. A, 886L, 886M en 886N	
Thesaurusthermen ¹⁰	Tongeren - vastgestelde archeologische zone - bureauonderzoek	
Overzichtsplan verstoringen	Zie 2.4 <i>Gaafheid van het terrein: gekende verstoringen</i>	

⁹ CGP 2019, 48-49.

¹⁰ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/thesaurus>

Afb. 1: Kadastraal plan met perceelgrenzen en afbakening van het onderzoeksterrein in het rood.

Afb. 2: Uittreksel uit de topografische kaart met afbakening van het onderzoeksterrein in het groen (Uittreksels uit Cartoweb.be met toelating van het Nationaal Geografisch Instituut C18008 – www.ngi.be)

1.2 Archeologische voorkennis

Het projectgebied zelf ligt voor een stuk binnen de afbakening van een waarneming in de Centraal Archeologische Inventaris Vlaanderen (CAI 52211). Zowel de omvang, locatie als aard van de waarneming zijn niet helemaal verzekerd, zodat momenteel onzeker is of binnen de perimeter van het projectgebied al effectief archeologisch onderzoek werd uitgevoerd.

In de onmiddellijke omgeving van het onderzoeksterrein zijn via archeologische werfopvolging en opgravingen delen van de Romeinse stad geregistreerd of is middeleeuwse bewoning geattesteerd in de archiefbronnen.

1.3 Onderzoeksvragen en randvoorwaarden

Het archeologisch bureauonderzoek heeft als doel om op basis van bestaande bronnen informatie te verzamelen over de aan- of afwezigheid van een archeologische site op het terrein, de karakteristieken, de bewaringstoestand en de wetenschappelijke waarde ervan en zijn relatie met het landschap. Verder wordt een beschrijving gemaakt van de geplande werken waarvoor de omgevingsvergunning wordt aangevraagd, van de uitvoeringswijze van deze werken en van de potentiële impact van deze werken op het bodemarchief.¹¹

Gezien het onderzoeksgebied gelegen is in een zone met een hoge densiteit aan bebouwing in het verleden, dient tevens bijzondere aandacht besteed te worden aan de bouwhistoriek van het terrein.

In onderstaand bureauonderzoek worden volgende onderzoeksvragen behandeld:

- Wat zijn de gekende archeologische gegevens in het projectgebied?
- Welke informatie verschaffen de gekende historische en iconografische bronnen over het projectgebied?
- Hoe is de evolutie van de historische bebouwing van het terrein? Wat is de geschiedenis van het landgebruik van het terrein?
- Wat zijn de gekende verstoringen (van de huidige verhardingen, riolering, allerhande leidingen, enz)? Hoe diep gaan deze verstoringen en over welke oppervlakte verspreiden ze zich?

Deze elementen worden vertaald naar de archeologische verwachting van het terrein en de impact van de geplande werken hierop. Op basis hiervan wordt bekeken of verder aanvullend vooronderzoek noodzakelijk is, en indien dit het geval is, wordt de keuze van de te gebruiken methode gemotiveerd.

Randvoorwaarden:

Het bureauonderzoek werd uitgevoerd voor het volledige onderzoeksterrein. Er zijn dan ook geen randvoorwaarden van toepassing.

¹¹ CGP 2019, 48-49.

1.4 Beschrijving van de geplande bodemingrepen

De initiatiefnemer plant de bouw van een wooncomplex op de locatie van drie bestaande woningen op de hoek van de Sint-Truidersteenweg en de Beukenbergweg te Tongeren. De nieuwbouw zal een oppervlakte van 425,5 m² innemen en zal worden voorzien van een ondergronds niveau met enerzijds parkeerruimte voor fietsen en 13 wagens en anderzijds functionele vertrekken.

Afbraak bestaande bebouwing

De nieuwbouwwerken worden voorafgegaan door de sloop van de drie bestaande woningen (Afb. 3). Het bestaan van kelders onder de drie woningen kan worden afgeleid uit de keldergaten op de fotografische opname van de voorgevels (zie ook 2.4 *Gaafheid van het terrein* en *Bijlage 4a*). Op basis van de informatie verkregen door de bewoonster ter hoogte van nr. 11 kan worden afgeleid dat dit pand tot een diepte van ca. 5-6m vanaf het trottoir onderkelderd is, waarbij van een diepte van ca. 2 m onder vloerniveau kan worden uitgegaan. Hetzelfde is te verwachten ter hoogte van de twee andere panden. Uitgaande hiervan kan verwacht worden dat een oppervlakte van ca. 100 m² onderkelderd is. Voor het uitgraven hiervan kan van een verstoring tot ca. 2-2,5 m onder het maaiveld worden uitgegaan. De uitgraving van de rest van het bebouwde terrein zal bodemingrepen van ca. 50-80 cm met zich meebrengen.

Afb. 3: Liggingsplan van het projectgebied BT en overlap van de gevels van de ontworpen toestand (Bron: Drieskens & Dubois Architecten).

Nieuwbouw met ondergrondse parking

Langsheen de perimeter van het projectgebied worden funderingen (Afb. 4b) geplaatst, waarvan de exacte wijze zal afhangen van de situatie ter plaatse. Voorlopig wordt uitgegaan van het plaatsen van een berlinerwand aan de zuid- en westzijde, langs de straatzijdes. Hiervoor worden poutrells ingeslagen, waartussen balken worden geschoven. De dikte van deze wand bedraagt ca. 40-50 cm¹². Toch kan voor het uitgraven van sleuven een bredere bodemingreep worden verwacht. Aan de noord- en oostzijde bedraagt hun dikte 80 cm en bestaan zij deels uit een secanspalenwand. Opgemerkt dient te worden dat er bij bepaalde funderingstechnieken verankeringen dienen te gebeuren.

De funderingen worden aangelegd tot een diepte van 3,70 m onder het niveau van de Sint-Truidersteenweg¹³, behalve aan de zijde van deze straat waar zij tot 5,60 m onder het straatniveau reiken¹⁴. De diepere funderingen aan de zuidzijde houden verband met de plaatselijke uitdieping van het kelderniveau om twee rijen van zes wagens boven elkaar te kunnen parkeren (Afb. 4b-4c).

¹² Mondelinge mededeling architect Didier Appeltans, dd. 01/03/2021 (Drieskens & Dubois Architecten).

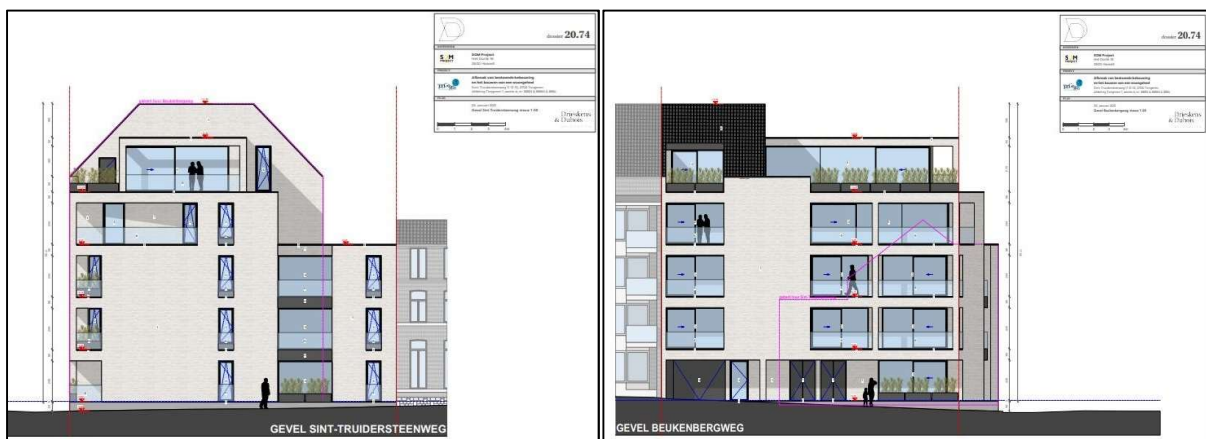
¹³ = 4,1 m -nulpas (afgewerkt niveau vloer nieuwbouw).

¹⁴ = 6 m -nulpas.

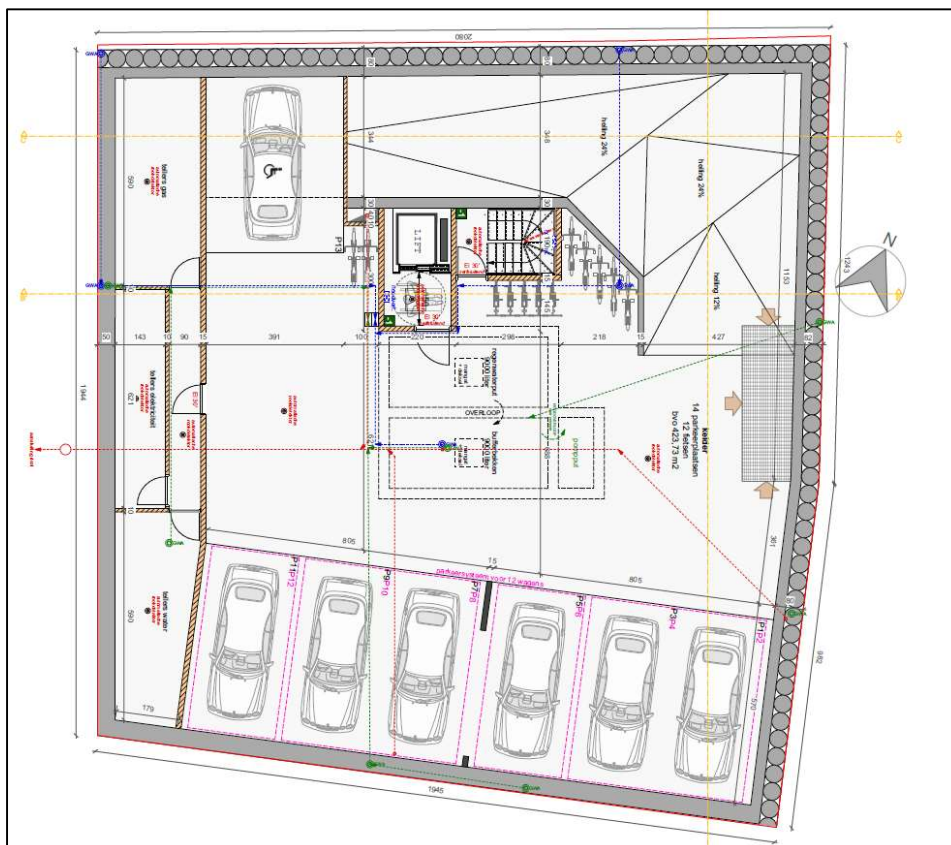
Op te merken is verder de aanleg van een pompput en regenwaterput onder het niveau -1. Er kan worden aangenomen dat hiervoor een zone van ca. 30 m² ca. 1,6 tot 1,7 m verder wordt verdiept, hetzij tot een diepte van ca. 5,3-5,4 m onder het niveau van de Sint-Truidersteenweg.

Na de plaatsing van de betonwanden wordt de bouwput uitgegraven. De oppervlakte van de put kan in drie zones worden opgesplitst (Afb. 5):

1. Een zone van 218 m² die wordt uitgegraven tot 3,70 m onder het niveau van de Sint-Truidersteenweg (Afb. 5, *blauw*); Plaatselijk wordt deze zone verdiept tot 5,3-5,4 m, voor de aanleg van een regenwaterput/pompput.
2. Een zone van 86 m² die wordt uitgegraven tot 5,60 m onder het niveau van de Sint-Truidersteenweg (Afb. 5, *groen*);
3. Een hellende zone van 66 m² aan de noordzijde van de bouwput die het niveau tussen de Beukenbergweg en de kelderzone van -3,70 m overbruggt (Afb. 5, *rood*). Ook deze zone wordt volgens de snedes volledig uitgegraven tot 3,70 m onder het niveau van de Sint-Truidersteenweg.

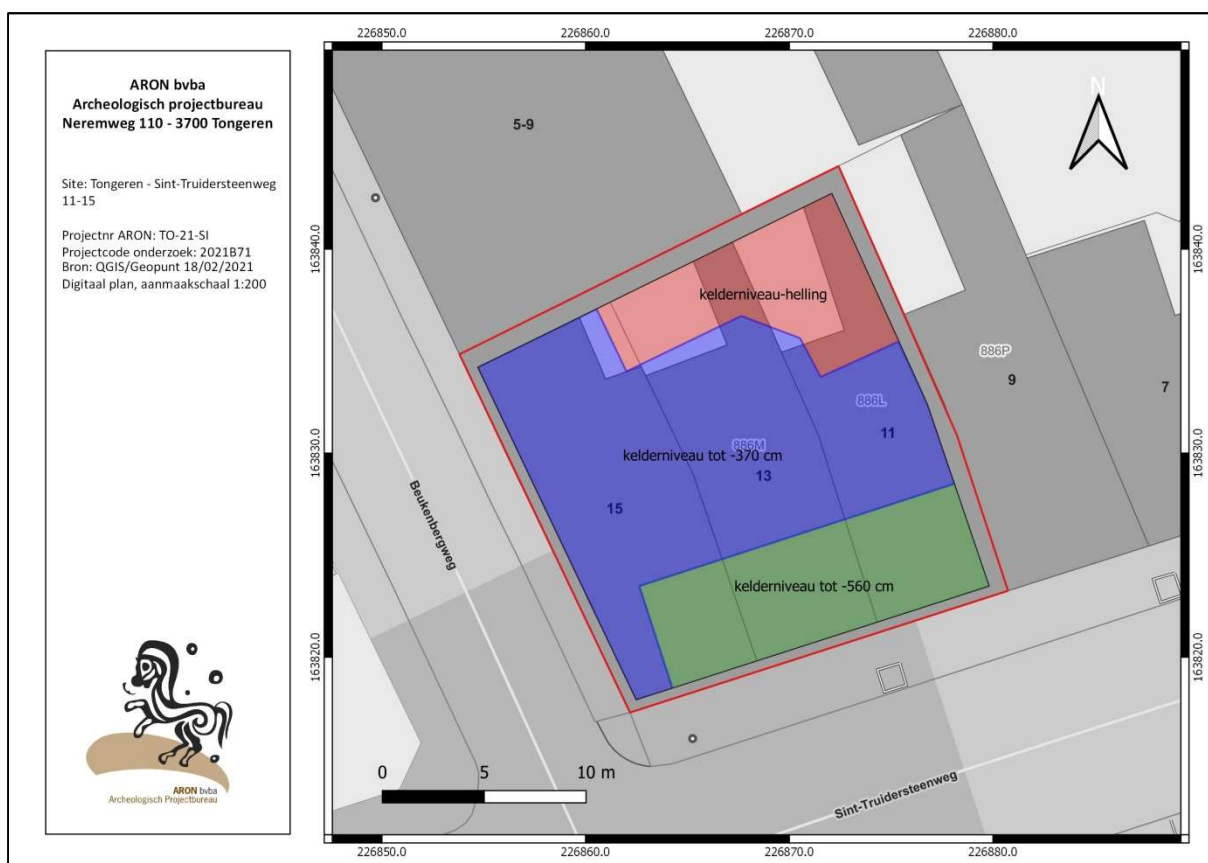
Afb. 4a: Ontworpen toestand, gevels (Bron: Drieskens & Dubois Architecten).

Afb. 4b: Ontworpen toestand, grondplan kelderverdieping (Bron: Drieskens & Dubois Architecten).

Afb. 4c: Ontworpen toestand, terreinsnedes A-A' (NW-ZO) en B-B' (NO-ZW) (Bron: Drieskens & Dubois Architecten).

Afb. 5: Het kelderniveau van het projectgebied met aanduiding van drie zones: helling (rood), kelderniveau tot -3,70 m onder straatniveau (blauw) en kelderniveau tot -5,60 m onder straatniveau (groen).

1.5 Werkwijze, verloop en actoren

Niettegenstaande het bureauonderzoek betrekking heeft op een terrein dat gekenmerkt wordt door een hoge densiteit aan bebouwing in het verleden, diende bijzondere aandacht besteed te worden aan de landschappelijke opbouw en het gebruik ervan. Volgende kaarten werden in het kader van dit deelaspect van het vooronderzoek dan ook geraadpleegd: de topografische kaart, de bodemkaart, de potentiële bodemerosiekaart per perceel, de bodembedekkingskaart 2012, de quartair geologische kaart, de tertiair geologische kaart en het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II (AGIV). Voor het projectgebied bestaat geen geomorfologische kaart. Wel werd een geomorfologische beschrijving opgemaakt door Verstraelen, A. in het toelichtingsboekje bij de Quartairgeologische kaart, kaartblad Tongeren.¹⁵ Deze beschrijving werd eveneens doorgenomen.

Om een inzicht te bekomen in de reeds gekende archeologische waarden binnen het onderzoeksgebied en zijn directe omgeving werd de Centrale Archeologische Inventaris geraadpleegd.¹⁶ Deze online inventaris, opgesteld door het Agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse Overheid, biedt een overzicht van alle tot nu toe gekende archeologische vindplaatsen in Vlaanderen. Voor zover voorhanden werd gebruik gemaakt van verschillende publicaties die betreffende archeologische vondsten en uitgevoerde opgravingen in de omgeving verschenen. Ook ongepubliceerde opgravingsarchieven in bewaring bij stad Tongeren en bij het agentschap Onroerend Erfgoed werden bestudeerd. Via het Geoportaal van Onroerend Erfgoed werd eveneens de inventaris van de beschermde archeologische sites, de inventaris van vastgestelde archeologische zones en de inventaris van gebieden waar geen archeologie te verwachten valt, geraadpleegd.

Vermits het bureauonderzoek betrekking heeft op een terrein dat gekenmerkt wordt door een hoge densiteit aan bebouwing in het verleden, diende bijzondere aandacht besteed te worden aan de bouwkundige invulling ervan. Hiertoe werden verschillende historische kaarten bestudeerd. In eerste instantie de kadasterkaarten van Tongeren, het beste instrument om de gebruiks-/bouwgeschiedenis van het projectgebied te reconstrueren. Daarnaast ook de Villaretkaart, (1745-1748), de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van Graaf de Ferraris (1771-1778), de Atlas der Buurtwegen (1842) en de Vandermaelenkaart (1846-1854). Deze laatste vier kaarten werden geraadpleegd via de website Geopunt.be. Via de website Cartesius.be werden de topografische kaarten uit 1873, 1904, 1939, 1969 en 1981, opgemaakt door het Nationaal Geografisch Instituut en zijn voorgangers, bestudeerd. Verder werden oude luchtfoto's (jaartallen) die eveneens via de website Geopunt.be (AGIV) ontsloten zijn bestudeerd. Kaarten die geen bijkomende informatie over het onderzoeksterrein geven, worden niet in het bureauonderzoek afgebeeld.

Het stadsarchief van Tongeren bewaarde geen bijkomende bronnen over de geschiedenis van het projectgebied, het archief bouwaanvragen bevatte ook geen dossiers die hierop betrekking hebben.

De initiatiefnemer bezorgde de tot nu gekende informatie over het plangebied.

Het bureauonderzoek werd uitgevoerd door *Dirk Pauwels* van de dienst Stadsarcheologie & Monumentenzorg van de stad Tongeren.

¹⁵ <https://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/quartairgeologische-kaart-kaartblad-34-35-42-tongeren-met-toelichting>

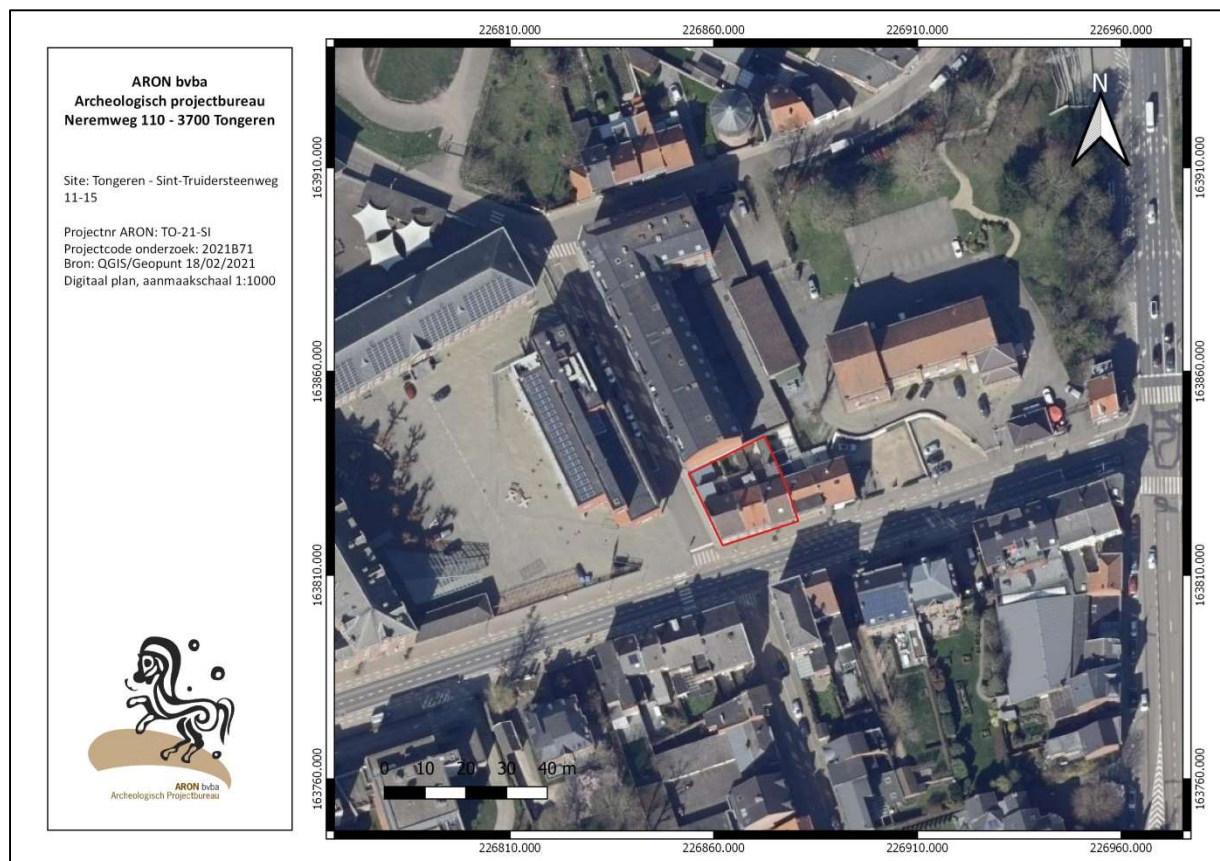
¹⁶ <https://geo.onroerenderfgoed.be/> en <http://cai.onroerenderfgoed.be/>

2. Assessment

2.1 Situering van het onderzoeksgebied

Het projectgebied ligt aan de Sint-Truidersteenweg 11-15, de westelijke uitvalsweg vanuit het stadscentrum, in de zuidwestelijke hoek van een bouwblok gevormd door de Watertorenstraat, Eeuwfeestwal, Sint-Truidersteenweg en Beukenbergweg, en in vogelvlucht op ca. 380 m ten zuidwesten van de OLV-Basiliiek en de Grote Markt. Het terrein ligt net buiten de versterkte middeleeuwse stad, waarvan de gedempte grachten samenvallen met de aaneenschakeling van hedendaagse 'Wallen' rond het centrum. De Eeuwfeestwal is het segment van deze voormalige gracht tussen de Sint-Truiderpoort en de Hemelingenpoort.

Het projectgebied ligt tegenover het kruispunt van de Sint-Truidersteenweg met de Kogelstraat, tussen het VIO-schoolcomplex aan de west- en het casino aan de oostzijde. Aan de noordzijde wordt het terrein ingeklemd door een groot appartementsgebouw. Het terrein heeft een oppervlakte van 425,5 m² en is kadastraal gekend als Tongeren, 7de afd., sie. A, 886L, 886M en 886N. Momenteel staan er drie individuele woningen. De meest recente kleurenorthofotomozaïek (Afb. 6) en de foto's in het fotografisch verslag (zie *Bijlage 4a*) bieden een beeld van de huidige toestand van het terrein.

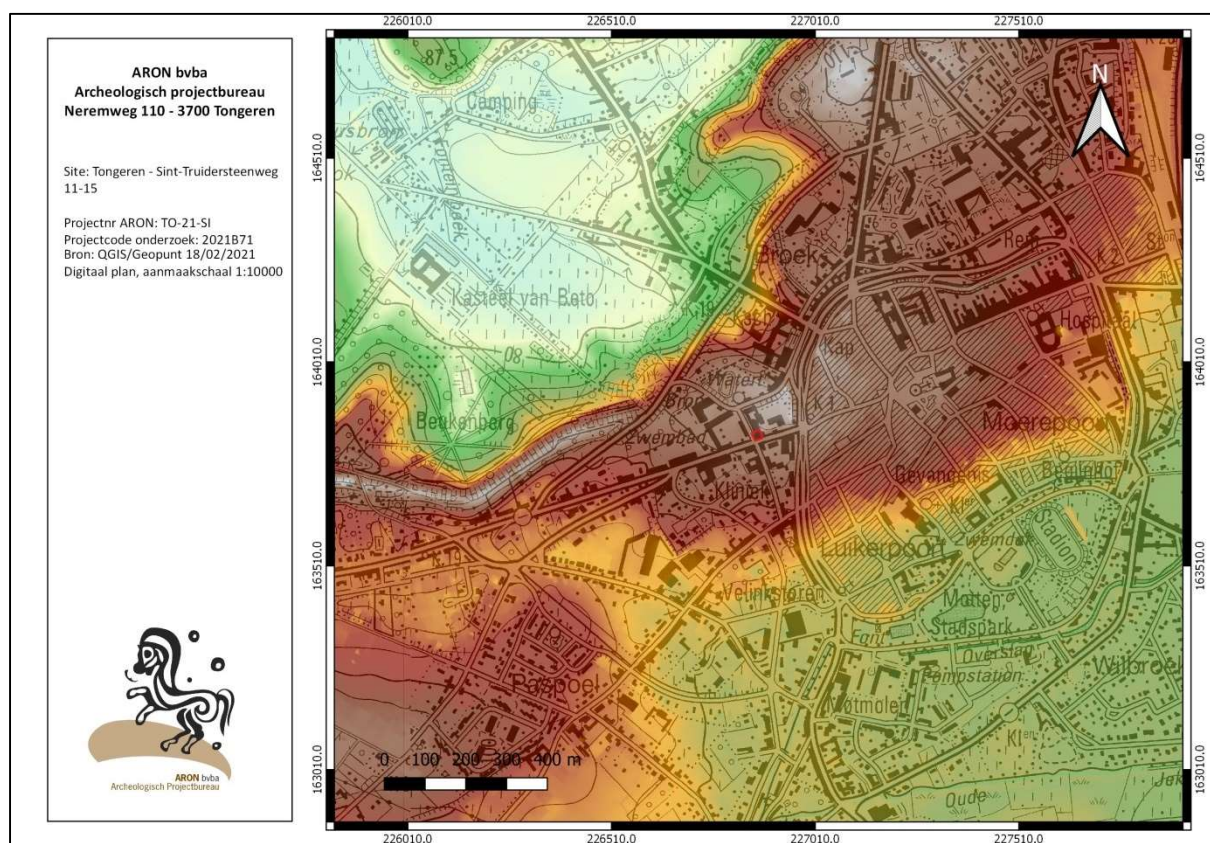
Afb. 6: Kleurenorthofotomozaïek met aanduiding van het onderzoeksterrein (rode polygoon).

Het projectgebied ligt op de heuvelrug waarop de Romeinse en middeleeuwse stad zich ontwikkelde en die de waterscheidingslijn vormt tussen het Demerbekken aan de noordzijde en het Maasbekken ten zuiden ervan. Aan de noordzijde is de overgang tussen rug en het lagergelegen brongebied van de Fonteinbeek abrupt, in het zuiden daarentegen is de overgang naar de Jekervallei meer geleidelijk (Afb. 7).

Het projectgebied ligt op ca. 105 m TAW, op ongeveer 120 m ten zuidwesten van het hoogste punt in de stad bij de aansluiting van de Watertorenstraat op de Eeuwfeestwal (ca. 109-110 m TAW) en ongeveer 15 m boven de valleibodem van de Jeker.

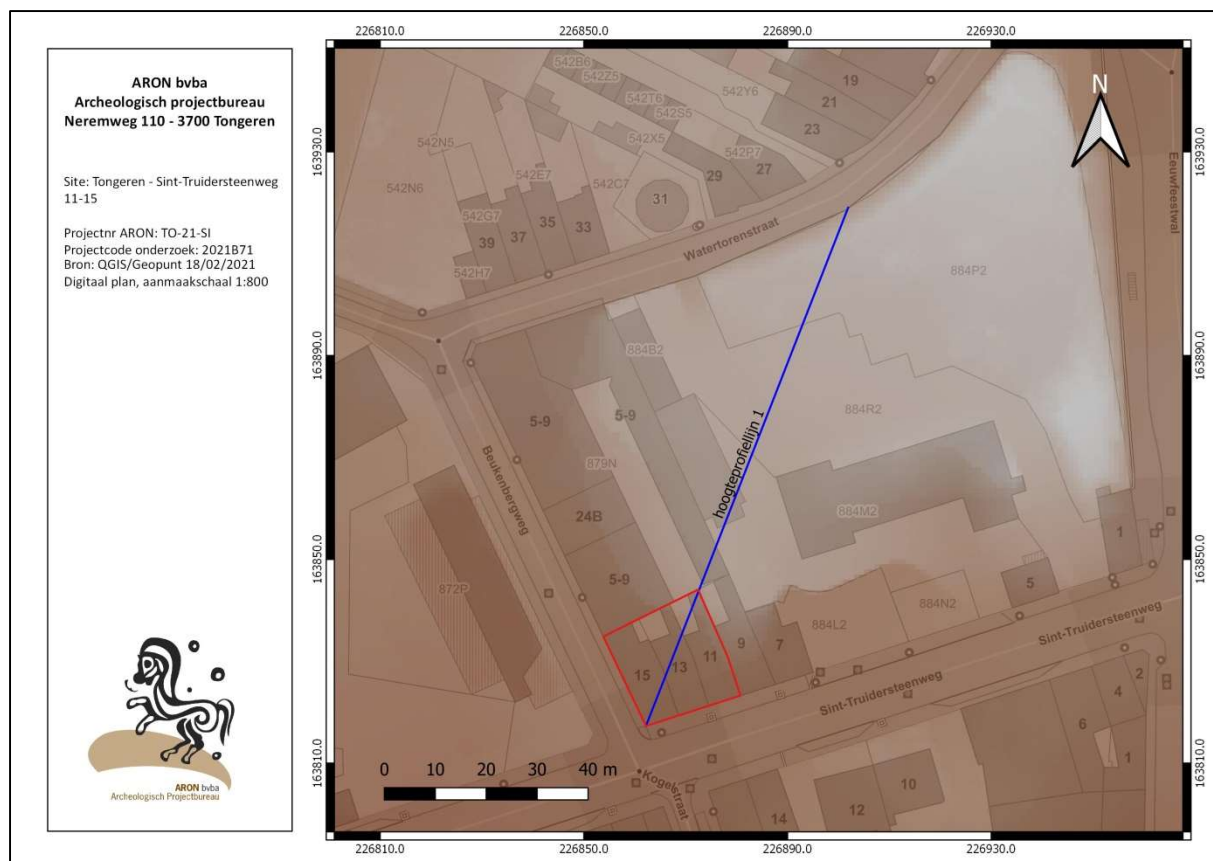
Gelet op de beperkte omvang van het projectgebied werd over het projectgebied en de omgeving rondom één 110 m lange hoogteprofiellijn gegenereerd (Afb. 8) die, om de lokale topografie optimaal te illustreren, diagonaal in ZW-NO richting over het projectgebied en het achterliggende bouwblok werd getrokken. Op het hoogteprofiel (Afb. 9) zien we hoe het terrein vanuit het zuidwesten over een lengte van ca. 35 m, d.i. tot net achter het onderzoeksterrein, geleidelijk stijgt van 105 naar 108 m TAW. Vervolgens geeft het profiel over de resterende 75 m een vrij vlak terrein weer, dat slechts 1 m stijgt in de richting van de Watertorenstraat. Het vrij vlakke terrein achter het Casino houdt ongetwijfeld verband met de aanleg hiervan en van het omliggende tuingebied.

Volgens de traditionele classificatie van landschappen in Vlaanderen ligt Tongeren in Droog Haspengouw, meer bepaald in het zgn. boomgaardengebied van Borgloon-Tongeren. De huidige stedelijke agglomeratie ligt vnl. ten noorden van de Jekervallei, met uitbreidingen in de vallei zelf (*Afb. 10*). De overgang van droog naar vochtig Haspengouw ligt noordwaarts van Tongeren, grosso modo op een oost-west lijn tussen Bilzen en Sint-Truiden. In termen van geomorfologische eenheden vertegenwoordigt de Jekervallei – zelf ook een kleine geomorfologische eenheid –, de scheidingslijn tussen ‘Het Plateau van Droog-Haspengouw’ ten zuiden en ‘Vochtig Haspengouw’ ten noorden. Het eerstgenoemde landschap is eerder vlak met weinig actieve rivieren en een netwerk van ZZO-NNW droogdalen, het laatstgenoemde gekenmerkt door brede vlakdalen met soms een moerassige alluviale vlakte. De tertiaire klei onder het leemdek doet talrijke bronnen ontstaan.¹⁷

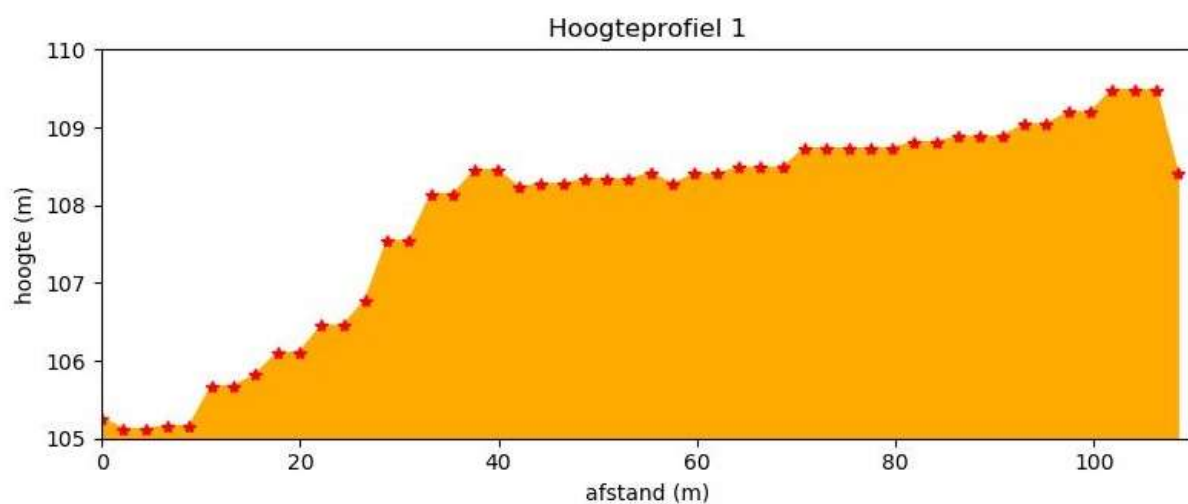

Afb. 7: Uittreksel uit het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II met afbakening van het onderzoeksterrein in het rood.

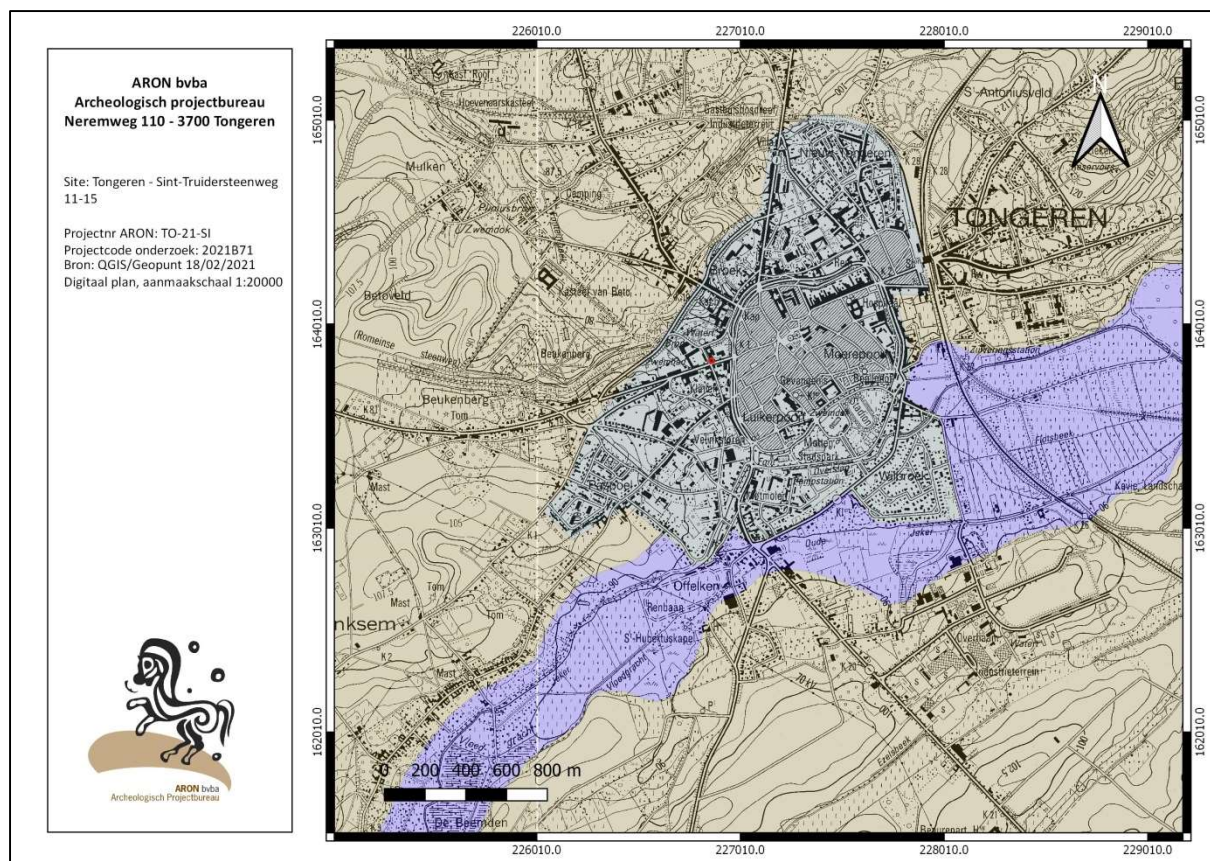
¹⁷ Vanstraelen A. (2000).

Afb. 8: Uittreksel uit de kadastrakaart in combinatie met het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, met aanduiding het onderzoeksterrein en van de hoogteprofiellijn 1 (blauw).

Afb. 9: Hoogteprofiellijn 1 doorheen het projectgebied en aansluitend het deel van het bouwblok in noordoostelijke richting, links is ZW.

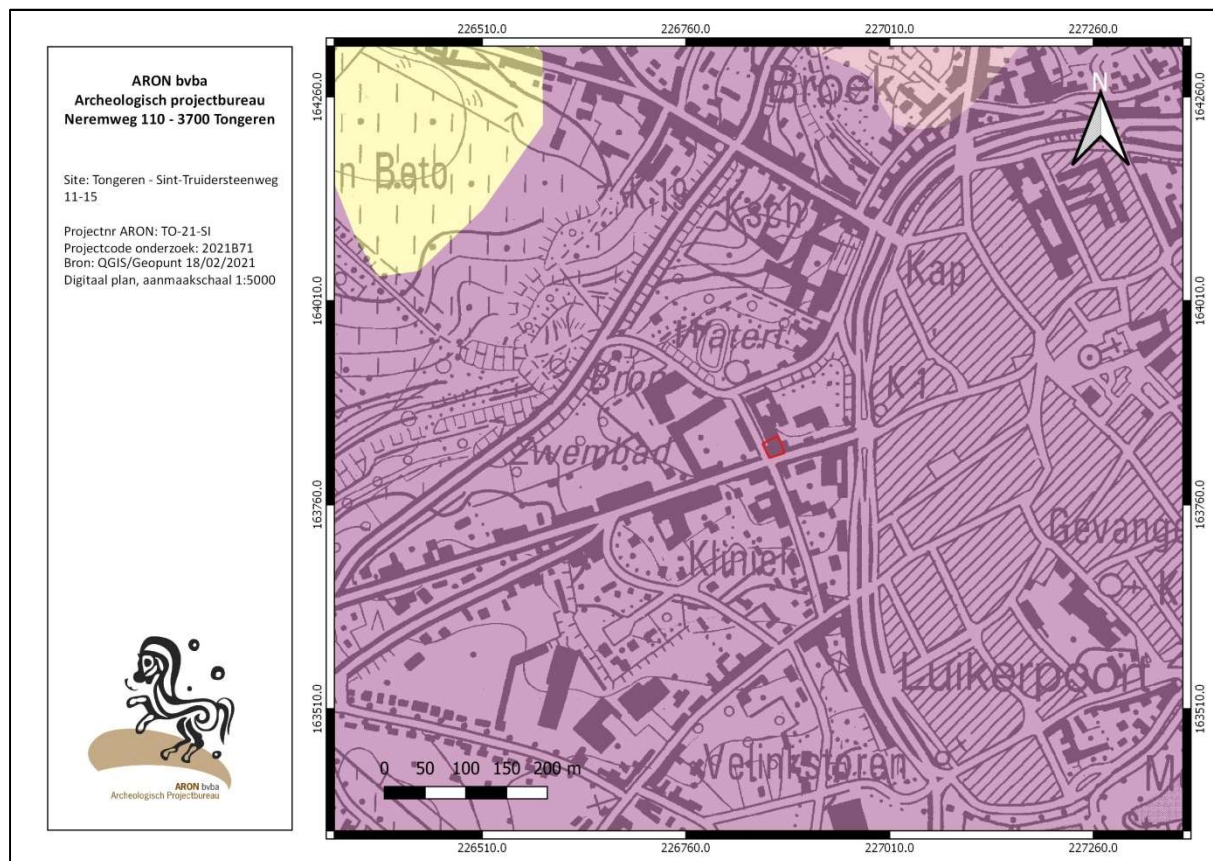
Afb. 10: Uittreksel uit de topografische kaart in combinatie met de traditionele landschappen (beige = Droog-Haspengouw; grijs = stedelijke agglomeratie; paars = Maasbekken/Jekervallei), met aanduiding van het onderzoeksterrein in het rood.

In de herindeling van het Vlaamse landschap volgens ecoregio's en -districten werd Tongeren ondergebracht in de ecoregio van de krijt- en leemgebieden, d.i. een sterk heuvelachtig gebied met vnl. zandige Tertiaire ondergrond en/of Krijt bedekt met (zand)leembodems. Deze ecoregio, die grotendeels overeenkomt met droog-Haspengouw, is gekenmerkt door twee districten, met Tongeren op de geleidelijke overgang tussen beide: noordelijk ligt het 'Golvend Haspengouws leemdistrict', een sterk glooiend gebied met vnl. ZZO-NNW georiënteerde droogdalen, en soms metersdikke Quartaire leembodems op zandige en kalkhoudende Tertiaire sedimenten. Hieronder liggen Krijtafzettingen die occasioneel dagzomen. Op de overgang tussen Quartaire lagen en Tertiaire sedimenten komt vaak een grindlaag voor. Dit gebied gaat zuidwaarts geleidelijk over in het 'Haspengouws leemplateaudistrict', een vlakker gebied omdat het Tertiaire reliëf sterk gemaskeerd is door een zeer dikke Quartaire leemlaag op een ondergrond uit silexkrijt (met dikke vuursteenpakketten door de ontkalking van het Krijt). Dit Quartair pakket omvat Pleistocene eolische afzettingen, Holocene colluvium in de droogdalen en alluvium & veen in de actieve rivier- en beekdalen. In de Jekervallei met brede dalbodem bereikt dit alluviaal pakket 5-10 m. Behalve in de valleien ligt de grondwatertafel zeer diep.¹⁸

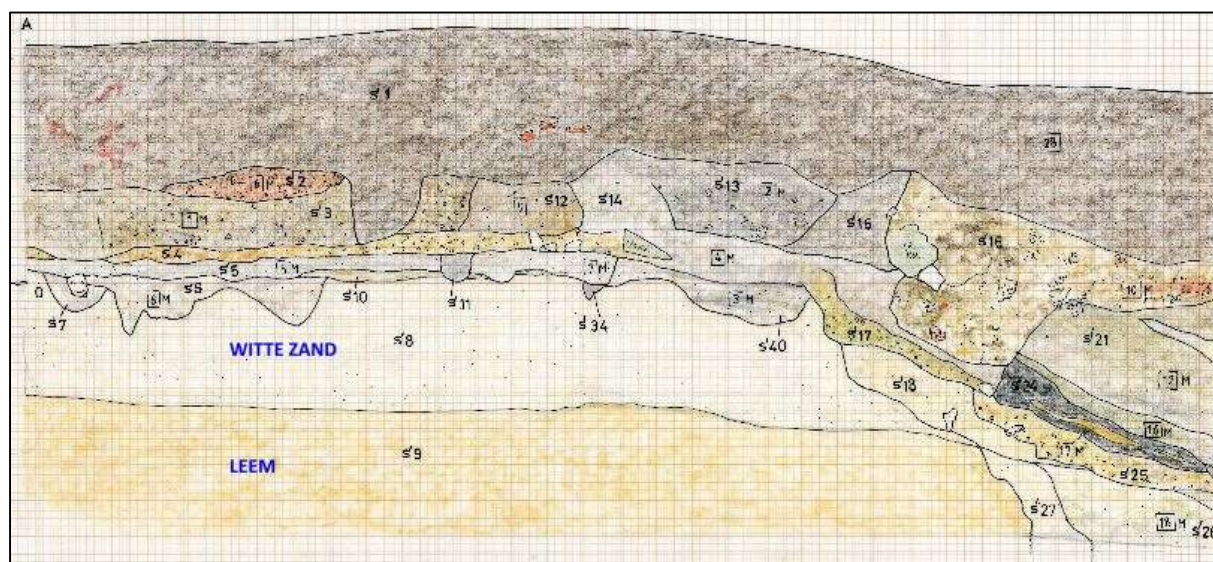
Tijdens het Laat-Krijt en in het Tertiair werd in een transgressieve fase het gebied ten noordwesten van de Ardennen-Eifel als in eerste instantie bedekt met continentale en kustgebonden mariene zanden en kleien, en later met pakketten krijt. Zeespiegelschommelingen en tektoniek zorgden echter voor een ingewikkelde opeenvolging van zanden (marien en continentaal), kleien, mergel en krijt. De eerste grote mariene transgressie van het Tertiair resulteerde tijdens het Paleoceen in de afzetting van mergels (Lid van Gelinden) en zanden (lid van Orp) van de *Formatie van Heers*. Een volgende transgressie met bijhorende sedimentatie geeft in het Boven-Eoceen aanleiding tot de vorming van de *Formatie van Sint-Huibrechts-Hern* (Sh), die de Tertiaire ondergrond van het projectgebied uitmaakt (Afb. 11). Deze Formatie, samen met de *Formatie van Borgloon* onderdeel van de groep van Tongeren, omvat het Lid van Grimmeringen en van Neerrepen. Beide leden zijn zandige afzettingen: de oudere zeer fijne zanden van Grimmeringen zijn afgezet in de zee en zijn kleiig, glauconiet- en glimmerhoudend, de jongere groenige zanden van Neerrepen daarentegen zijn afgezet tijdens een opheffingsfase en zijn grover, losser,

¹⁸ Sevenant M. e.a. (2002).

In de Jekervallei is er sprake van Jekeralluvium (met veensubstraat), dat bovenop de Tertiaire basis vooral bestaat uit leem en kleien.²¹

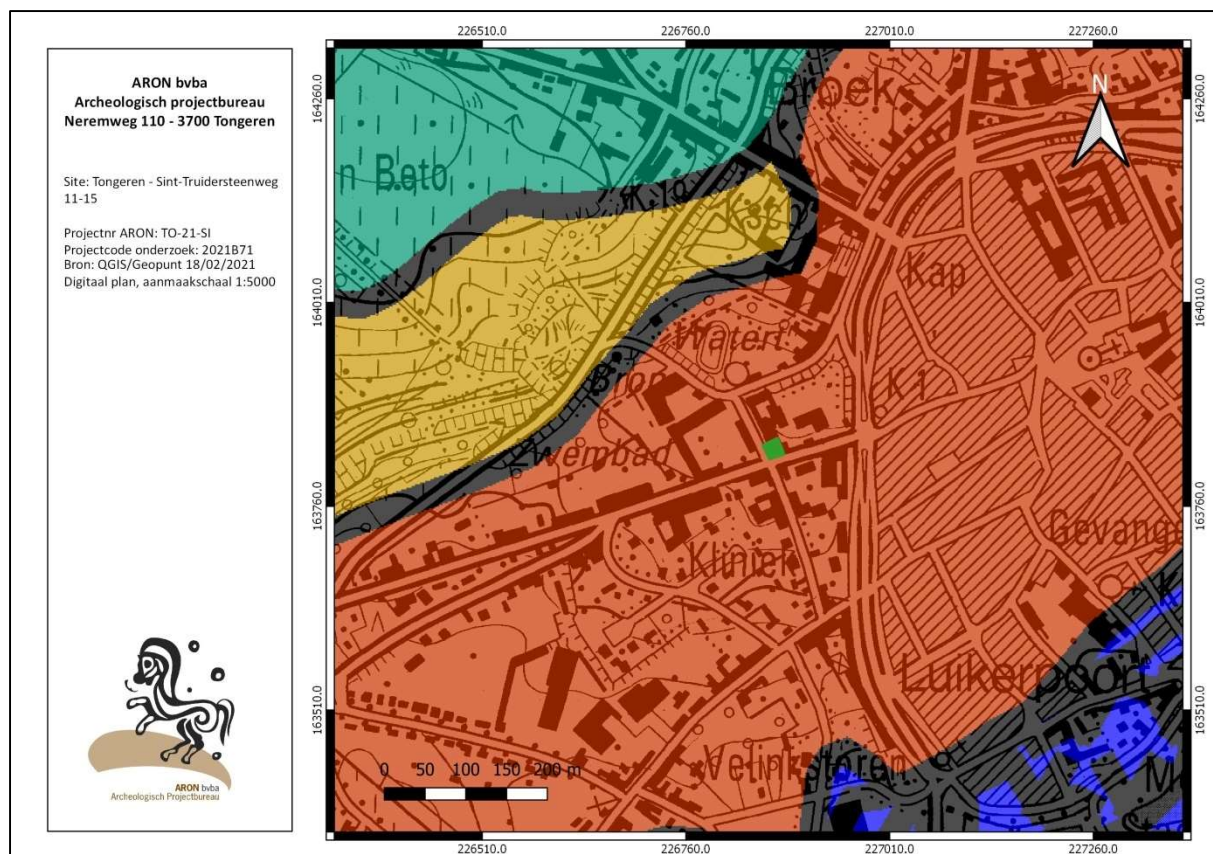

Afb. 11: Uittreksel uit de Tertiairgeologische kaart in combinatie met de topografische kaart, met afbakening van het onderzoeksterrein in het rood en aanduiding van de geologische formaties: de Formatie van St.-Huibrechts-Hern (paars), de Formatie van Borgloon (roze) en de Formatie van Heers (geel).

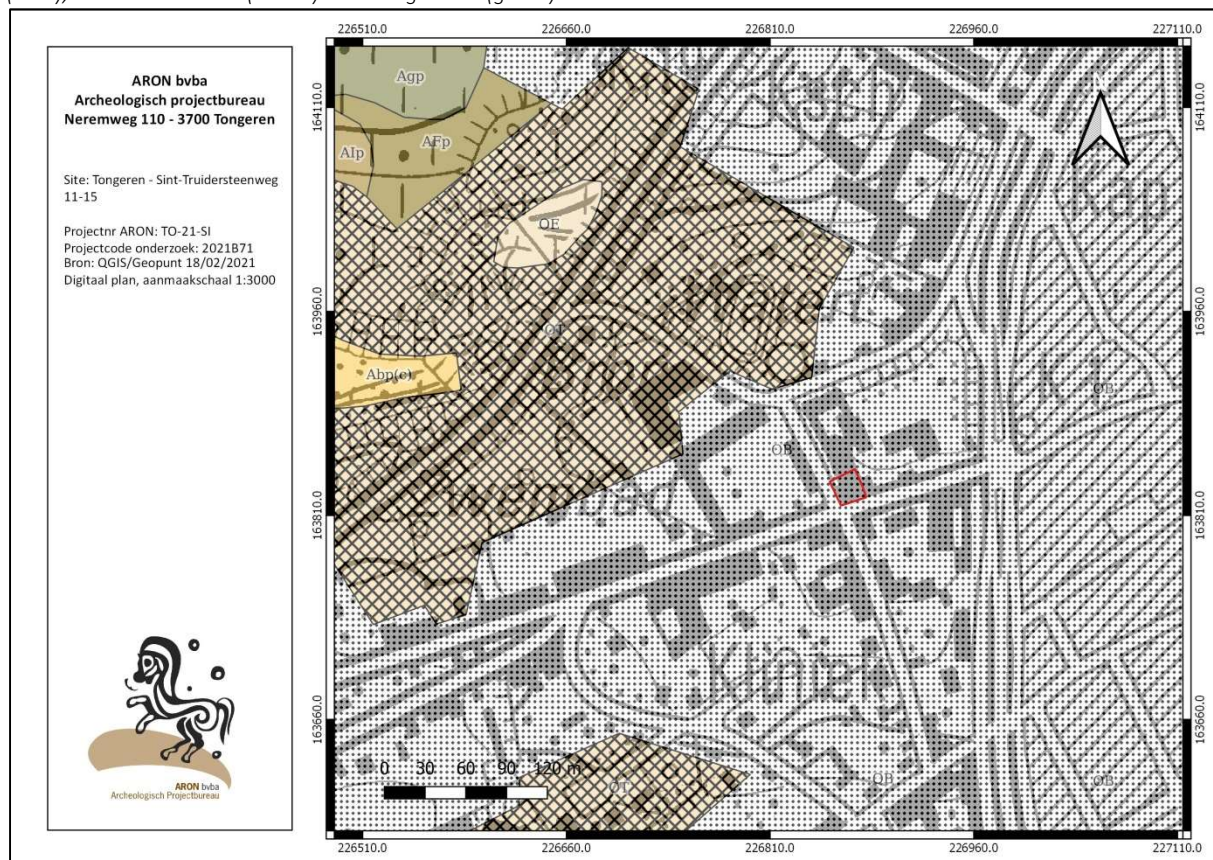

Afb. 12: Detail uit het zuidprofiel van de terreinregistratie aan de Watertorenstraat 15-17B door het toenmalige VIOE (nu Agentschap Onroerend Erfgoed) in 2008, met van boven naar beneden een donkerbruine opvullingslaag, een opeenvolging van Romeinse lagen, die rechts nazakken in een kuil, dan het pakket Tertiair zand en tenslotte leem (in blauw aanvullingen door de auteur) (Bron: Agentschap Onroerend Erfgoed).

²¹ De Geyter G. (2001); Verstraelen A. (2000).

Afb. 13: Uittreksel uit de Quartair profieltypekaart kaartblad 34-35 Tongeren in combinatie met de topografische kaart, met aanduiding van het onderzoeksterrein (lichtgroen), het leempakket van 4-10 m dik (oranjebruin), het leempakket van 1-4 m dik (oker), het Jekeralluvium (blauw) en zandige leem (groen).

Afb. 14: Uittreksel uit de Bodemkaart in combinatie met de topografische kaart, met aanduiding van het onderzoeksterrein in het rood.

De bodemkaart geeft voor het projectgebied enkel OB-gronden weer, dit zijn antropogeen gewijzigde - in dit geval bebouwde - gronden (Afb. 14). Aan de noordwestzijde van het projectgebied grenst een grote zone gekarakteriseerd als OT, zgn. vergraven gronden. De Databank Ondergrond Vlaanderen²² bevat ook geen gegevens van boringen en sonderingen die aanvullende informatie voor het projectgebied kunnen aanleveren.

De OB-gronden ter hoogte van het casino zijn waarschijnlijk ook minstens voor een deel als OT-gronden te karakteriseren. Bij de bouw van het casino in 1845-1846 is er nl. sprake van een nivellering van de tuinen en de inrichting ervan tot lusthof.

2.2 Historische situering

2.2.1 Beknopte geschiedenis van Tongeren met speciale aandacht voor het projectgebied en omgeving²³

Van groot belang voor de geschiedenis van het projectgebied is de ‘stadsstichting’ van Tongeren rond 10 v. Chr. m.b.v. Romeinse militairen, een fenomeen dat door zijn impact op de onmiddellijke omgeving zijn gelijke niet kent. Er is momenteel een wetenschappelijke consensus dat de stad ex nihilo werd gesticht, m.a.w. dat er geen pre-Romeinse voorgangersnederzetting is geweest. Nochtans was er lang vóór de Romeinen opdoken bewoning of menselijke activiteit op de plaats van of in de nabijheid van die latere stad: archeologisch onderzoek van het Tertiaire zand onder de Romeinse niveaus leverde op verschillende locaties in het hoger gelegen deel van de Romeinse stad lithische artefacten op uit het Meso-Neolithicum, terwijl bewoningssporen en/of artefacten uit de ijzertijd aan het licht kwamen ten westen, noorden en oosten van de stedelijke perimeter.²⁴

Onder Octavianus (de latere keizer Augustus, 27 v. Chr. – 14 na Chr.) wordt Tongeren één van de vele civitashoofdsteden die de provincie Gallia Belgica telt: Atuatuca Tungrorum wordt hoofdplaats van de civitas Tungrorum (fig. 9)²⁵. In de volgende decennia wordt de stad steeds verder uitgebreid. De dichtheid en verspreiding van de bebouwing op niveau van zowel de individuele loten als de stad in haar geheel is niet duidelijk. Het stedelijk stratenet, geënt op de grote verkeersas Boulogne-Keulen, kent een ‘verkiezeling’ onder de regering van keizer Claudius. Deze operatie is misschien te correleren met de aanleg – of verdere uitbouw – van het forum van de stad. De O-W as van de stad verplaatst zich noordwaarts. Ondanks de occasionele calamiteiten, die zich archeologisch weerspiegelen in brandlagen in het bodemarchief, ontwikkelt de stad zich tot in de 3de eeuw verder. Hoe die ontwikkeling zich concreet vertaalt in de stadstopografie is nog relatief onduidelijk wegens het fragmentaire zicht op publieke en private gebouwen in de stad. Van de eerste categorie zijn een aantal welbekend omdat ze bovengronds bewaard zijn gebleven (het aquaduct, de 2de eeuwse stadsmuur) en/of gedeeltelijk archeologisch zijn onderzocht (tempel, horreum), de tweede categorie is enkel gekend via archeologisch onderzoek op sites zoals bijv. de Kielenstraat, Clarissenstraat, Vermeulenstraat, Vrijthof en Elfde Novemberwal.

²²<https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage>.

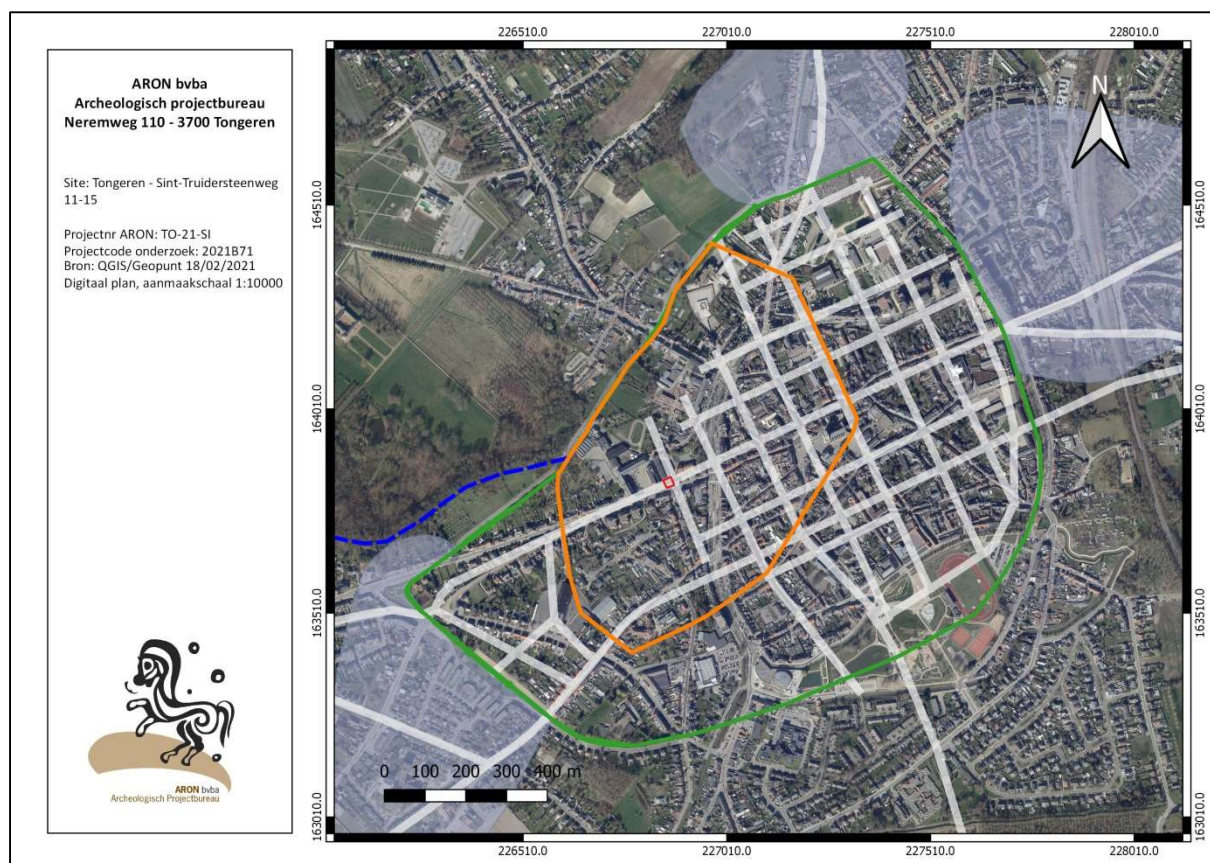
²³ Baillien H. (1954a); Baillien H. (1954b); Baillien H. (1976); Baillien H. (1979); Baillien D. (1995); Bink M. (2007); Borgers K., e.a. (2009); Borgers K. & Steenhoudt M. (2010); Breuer J. & H. Van de Weerd (1935); Claessen A. (1959); Couchez K. (2016); De Schaetzen Ph. (1936); De Schaetzen G. (1937); De Schaetzen G. (1943); De Winter N. (2009); De Winter N. (2018); Eryvynck A., e.a. (2014); Geerts R. (2015); Gerits J. (1989); Helsen J. e.a. (2000); Hoebreckx M. e.a. (2019); Huybrigs F. (1904); Janssen G. (1865); Marinis T. (2004); Mertens J. (1986); Nouwen R. (2012); Pacquay J. (1934); Raepsaet-Charlier M.-Th. & A. Vanderhoeven (2004); Steenhoudt M. & M. Smeets (2014); Ulrix F. (1958); Vanderhoeven A. e.a. (1992); Vanderhoeven A. (1995-1996); Vanderhoeven A. (1996); Vanderhoeven A. (2001); Vanderhoeven A. (2007); Vanderhoeven A. (2012); Vanderhoeven A. (2017); Vanderhoeven A. (2018); Vanderhoeven A. e.a. (1994); Vanderhoeven A. & Vanderhoeven M. (2004); Vanderhoeven A. & G. Vynckier (1998, 2009, 2010a, 2010b); Vanvinckenroye W. (1965); Vanvinckenroye W. (1971); Vanvinckenroye W. (1975); Vanvinckenroye W. (1985); Vanvinckenroye W. (1995); Verhelst K. (2006-2007); Veldman H. e.a. (2014); Vynckier G. (sd); Wyns S. (2010).

²⁴ Steentijdvondsten: zie bijv. voor de Elfde Novemberwal Vanderhoeven, A. & Vynckier, G. (1998), voor de Vermeulenstraat I, II en III Vanderhoeven A. & Vynckier G. (2009), Vanderhoeven A. & Vynckier G. (2010) en Borgers K., e.a. (2010), voor de Bilzersteenweg De Winter, N. (2009); voor ijzertijdsporen en -vondsten: Bink, M. (2007), Steenhoudt M. & Smeets M. (2014), Verelst, K. (s.d.).

²⁵ Deze schets is vnl. gebaseerd op Baillien 1979; Baillien 1995; Eryvynck e.a. 2014; Gerits 1989; Helsen e.a. 1988; Nouwen 2012; Pacquay 1934; Raepsaet-Charlier & Vanderhoeven 2004, Vanderhoeven 1996, 2001, 2007, 2012; Vanderhoeven & Vanderhoeven 2004; Vanvinckenroye 1985, 1995.

De verwerking van de archeologische data uit deze laatste opgravingen is echter nog niet gebeurd.

Het projectgebied ligt in de vroege en midden keizertijd op de oostrand rand van het gereconstrueerde dambordpatroon van de Romeinse straten, een 250tal m heuvelopwaarts van de grote weg Bavay-Keulen die aanvankelijk de oost-west hoofdas van de nederzetting vormde (Afb. 15). Waarschijnlijk in samenhang met de 1ste-eeuwse monumentale uitbouw van het stadscentrum werd ook de O-W hoofdstraat noordwaarts verlegd, ongeveer ter hoogte van de huidige Maastrichter- en Sint-Truiderstraat. Deze verschuiving betekent dat het projectgebied vanaf dat ogenblik aan de *decumanus maximus* ligt, aan het kruispunt hiervan met de meest oostelijke *cardo* van het dambord, die een 100tal m noordwaarts bij het *intra muros*-tracé van het aquaduct aansloot op een *decumanus*, of eventueel het aquaduct kruiste en verder hellingwaarts liep.

Afb. 15: Stadsplan van Romeins Tongeren in combinatie met een orthofotomosaïek, met aanduiding van het projectgebied (rood), de 2de (groen) en 4de eeuwse (oranje) Romeinse stadsmuren, het stratengrid (wit), het aquaduct (blauw) en de grafvelden (grijs) (naar Vanvinckenroye 1985, met aanpassingen door de auteur).

Archeologisch onderzoek wees uit dat in een bouwput aan de noordzijde van het projectgebied Romeinse lagen en een stenen kelder aanwezig waren, terwijl ten westen ervan, op de speelplaats van het VIIIO-terrein aan de overzijde van de Beukenbergweg, Romeinse hout- en steen(sokkel)bouw uit de 1ste tot 3de eeuw na Chr. lagen. Meer noordwestelijk, achter de VIIIO-gebouwen, waren rond 70 na Chr. en tot het einde van de 1ste eeuw na Chr. Romeinse pottenbakkers aan de slag. In de 2de en 3de eeuw na Chr. was ook deze zone in gebruik als woonareaal.²⁶

Wij mogen dus concluderen dat het projectgebied in de vroege en midden keizertijd op een kruispunt lag van de *decumanus maximus* met een *cardo*. Het maakte deel uit van de publieke infrastructuur en van een woonareaal ten noorden van de *decumanus*. Of ook ten zuiden van de *decumanus* sprake is van een woonareaal dan wel een zone met (een) publiek(e) gebouw(en), zoals wel eens wordt verondersteld op basis van oude waarnemingen, is nog niet uitgeklaard.

²⁶ Werfopvolging Beukenberg 5-9: Box & Jadoulle 1977, ongepubliceerde registratie van bouwputprofielen. Voor het ADC-onderzoek op het VIIIO-terrein: Veldman H. (2014) en Geerts H. (2015).

De stad verandert in belangrijke mate in de laat-Romeinse periode. En is daarmee geen uitzondering: overal in Gallië worden in deze periode stedelijke centra versterkt, waarbij de nieuwe versterking vaak slechts een deel van de oude stad omvatte. De idee van een centraal, keizerlijk bouwinitiatief dat hieraan ten grondslag ligt, is heel plausibel. De bouw van de muur in Tongeren (Afb. 15, oranje) gebeurde in de periode van de tweede helft 3de -1ste helft 4de eeuw, en kan in die zin zowel passen in een herformulering van keizerlijk gezag na de onderwerping van het afgescheurde Gallische Rijk door keizer Aurelianus (270-275 n. Chr.), als in de omvattende administratieve en militaire reorganisatie van de provinciale verdediging onder de Tetrarchie (294-305 n. Chr.). Of hij dateert nog later in de 4de eeuw, onder keizer Constantijn (308-337 n. Chr.).

Dit enorme bouwwerk moet een enorme fysieke barrière hebben vertegenwoordigd in het oude stadsweefsel, los van de mentale impact die het ongetwijfeld moet hebben gehad. Een brede zone doorheen het bestaande stadsweefsel werd geruimd om plaats te bieden aan de nieuwe versterking. Gezien vanuit de lagergelegen stadsdelen zal deze metershoge muur met talrijke ronde torens niet alleen de nodige indruk hebben gemaakt maar ook de duidelijke boodschap hebben overgedragen dat enkel die muur veiligheid kon bieden. Dit betekent hoegenaamd niet dat in de zone tussen de nieuwe muur en (wat nog restte van) de 2de-eeuwse muur geen mensen meer woonden en werkten, zoals het archeologisch onderzoek aan de Minderbroedersstraat trouwens duidelijk maakte.²⁷

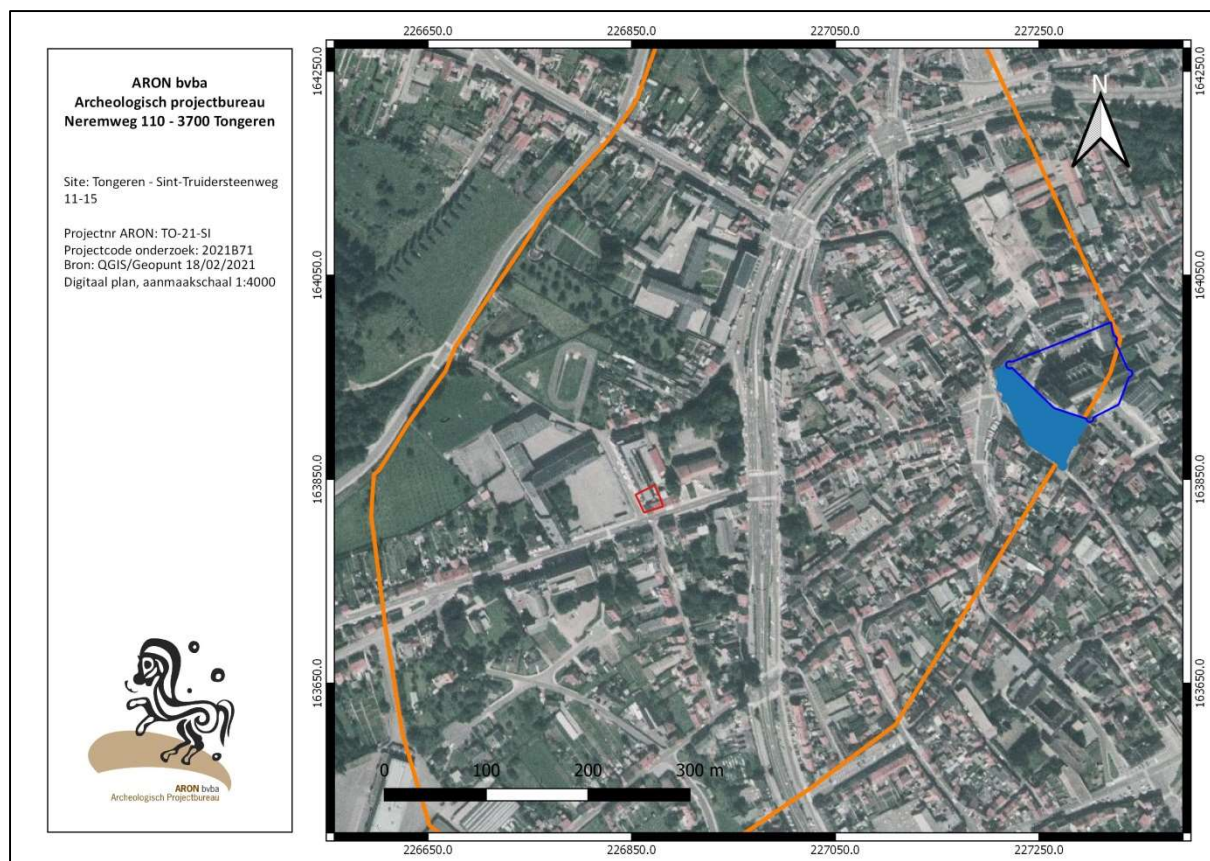
Het projectgebied ligt in deze periode binnen de verkleinde laat-Romeinse stadsmuur, op ca. 280 m ten oosten van de nieuwe westelijke stadspoort op de *decumanus maximus*. In de verkleinde versterking werd waarschijnlijk het bestaande stratenet grotendeels in gebruik gehouden. Voor de laat-Romeinse periode zijn in de stad delen van een aantal stadswoningen gedocumenteerd, zoals de gebouwresten in de Sint-Truiderstraat met het welbekende *hypocaustum*, de *basilica* en delen van (een) stadswoning(en) onder de OLV-basiliek en delen van een 4de-eeuwse stadsvilla met kanaalhypocaust in de Vermeulenstraat. Dichter bij het projectgebied zijn er tot nog toe weinig en moeilijk te duiden sporen van laat-Romeinse occupatie aan het licht gekomen, zoals bijv. achter de oude VIO-schoolgebouwen en aan de kop van het park van het casino.²⁸

Met de voor Tongeren archeologisch moeilijk te duiden 5de en 6de eeuw maken wij de overstap van laat-Romeins naar vroegmiddeleeuws Tongeren. Vroeger onderzoek ging uit van een uitdoofscenario van de Romeinse stad, waarbij de stad in deze periode werd verlaten was en het zwaartepunt verplaatst naar Maastricht, residentiestad van de bisschoppen. Vooral de archeologische data uit de opgravingen onder de OLV-basiliek nopen deze veronderstelling te herzien. Veel concreet kan er over de schaal van de bewoning en leven in de stad nog niet worden gezegd. Er was continuïteit, maar wij tasten nog in het duister wat wij ons hierbij moeten voorstellen. Misschien gaat het om een gereduceerde bewoning te midden van en gebruikmakend van deels verlaten/ruïneuze publieke en private gebouwen. Mogelijk gaat het om verspreide kleine groepjes over het voormalige stedelijke landschap die met elkaar in contact staan deels via nog bestaande Romeinse straten en deels via nieuwe assen die zich los van het vroegere dambordpatroon ontwikkelen. Merovingische inhumaties tonen aan dat er occasioneel in het stadsareaal, zowel binnen de eerste als de tweede Romeinse stadsmuur wordt begraven, zoals aan de Keversstraat, op de Grote Markt en aan de Clarissenstraat.

Onder de Karolingers was Tongeren aanvankelijk kroondomein maar werd waarschijnlijk in de 8ste eeuw geschonken aan de kerk van Luik. Einde 9de eeuw wordt op de plaats van de huidige basiliek een Karolingisch gebedshuis opgetrokken, dat samen met de bijhorende gebouwen worden versterkt: het zgn. *monasterium* (Afb. 16). Hier lag het hart van de middeleeuwse stad, die grotendeels een onbekende blijft. Wel is gekend dat er in deze eeuw in Tongeren munt werd geslagen.

²⁷ Vanderhoeven A. e.a. (1994).

²⁸ Achter de schoolgebouwen: Veldman H. e.a. (2014). De kop van het park: Hoebreckx M. e.a. (2019).

Afb. 16: Locatie van het onderzoeksterrein (rood) t.o.v. het monasterium in zijn 9de-eeuwse vorm (donkerblauwe lijn) en de eventuele 12de-eeuwse uitbreiding (volblauwe polygoon), en met aanduiding van het tracé van de 4de-eeuwse stadsmuur (oranje) (gebaseerd op Baillien 1979 en Vanvinckenroye 1985).

In de 10de eeuw verwerven de Luikse bisschoppen de macht in Tongeren wanneer ze vanaf 980 immuniteit over hun domeinen krijgen. Er wordt midden 10de eeuw begonnen met de bouw van een nieuwe kerk, even groot als de voorgaande. Uit de 10de eeuw dateert ook de eerste vermelding van het kapittel.

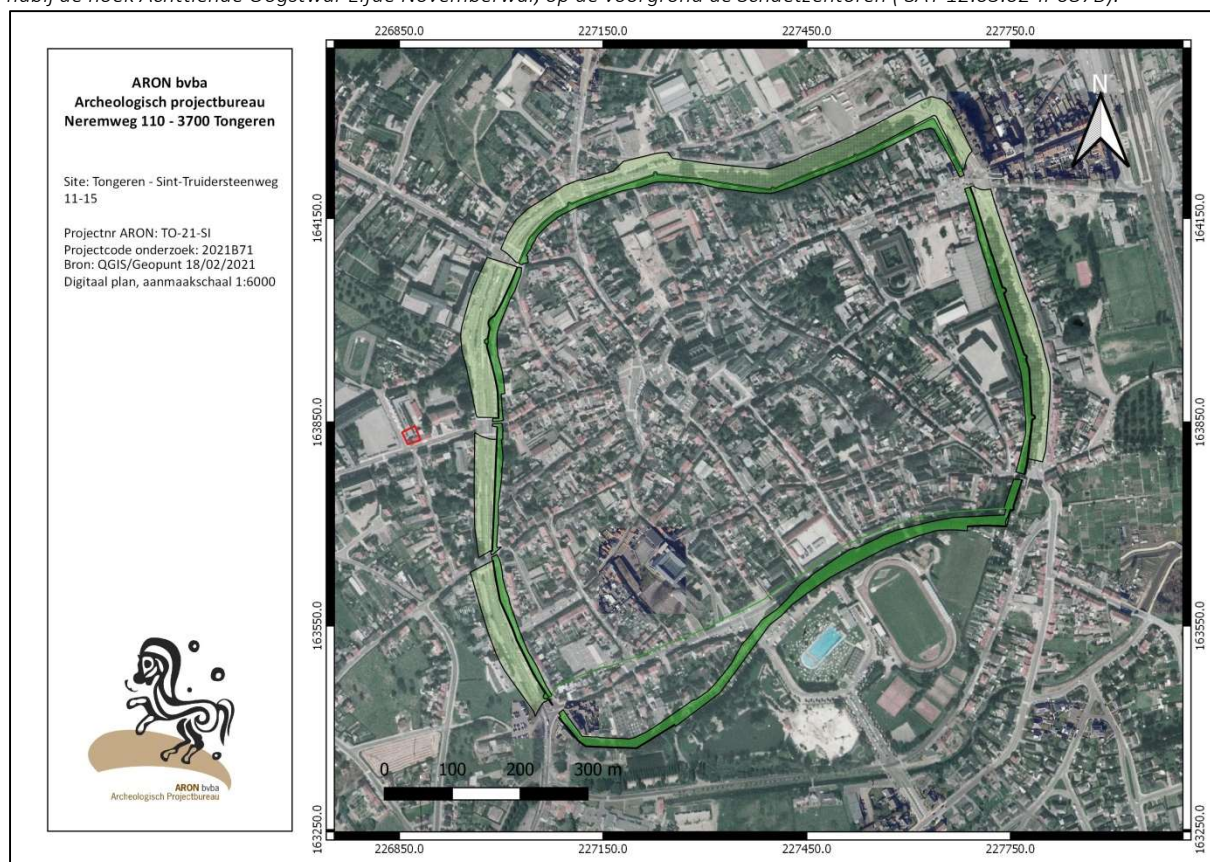
De Luikse bisschop en het kapittel zijn twee factoren die de stad stilaan naar haar bloeiperiode brengen, samen met het handelskwartier dat zal groeien bij het monasterium. Symptomatisch hiervoor is dat rond het midden van de 12de eeuw niet enkel een nieuwe bisschoppelijke residentie wordt opgetrokken in dit monasterium, maar dat dit versterkt complex wordt vergroot (ca. 85 are) om plaats te bieden aan de bouw van een lakenhal en een parochiekerk, de St.-Niklaaskerk, pal tussen de monasteriumpoort en de grote kerk.²⁹ Naast de aanwezigheid van het monasterium is het ontstaan van een marktplein in die 12de eeuw cruciaal in de ontwikkeling van de stad. Monasterium en handelskwartier zijn de motor voor activiteit. Samen met de OLV-kerk en de Sint-Niklaaskerk vormt de Sint-Janskerk in deze periode de derde parochiekerk.

Een definitieve stap in de middeleeuwse stadsontwikkeling wordt gezet na de plunderingen van 1180 en 1213 wanneer er werk wordt gemaakt van de aanleg van nieuwe stadsmuren, verstevigd met een aarden wal en voorafgegaan door een diepe gracht (Afb. 17 en 18). De stad zal zich binnen de nieuwe verdediging en rond het sinds lang versterkte monasterium (10de eeuw, uitbreiding 12de eeuw) verder ontwikkelen. In Bailliens fasering (afb. 19) van de stadsmuren wordt eerst de noordwestelijke en westelijke front van de stadsmuur aangelegd, waarmee de nieuwe muur aansluit op de het tracé van de laatromeinse muur. Dit deel werd uitgerust met drie poorten, de Kruis-, Hemelingen- en Steenderpoort. Vervolgens komen de noordoostelijke en oostelijke segmenten aan de beurt, telkens voorzien van een poort, m.n. de Maastrichter- en Moerenpoort. Tenslotte wordt de zuidrand van de stad, langsheen de noordelijke oever van de Jeker, versterkt. In dit deel wordt één poort, de Jekerpoot/Luikerpoort, opgetrokken. De hele perimeter wordt behalve poorten ook voorzien van torens. Met de bouw van deze muur in de 13de eeuw verschuift de perimeter van de versterkte stad, die in de laatromeinse tijd hellingopwaarts was verschoven, terug richting Jekervallei.

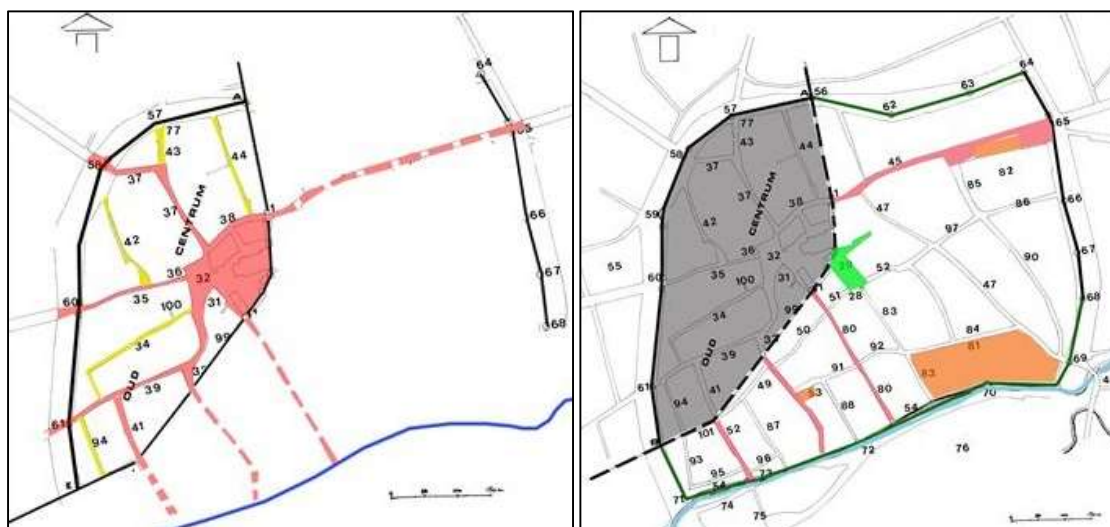
²⁹ De uitbreiding van het *monasterium* in de 12de eeuw wordt betwist door S. Vandewal, die argumenteert dat het complex al van bij het begin deze omvang had: zie Vandewal 2019.

Afb. 17: zicht uit 1957 op de stadsmuur en -gracht aan de Elfde Novemberwal, vóór de demping van de gracht. Genomen van nabij de hoek Achttiende Oogstwal-Elfde Novemberwal, op de voorgrond de Schaetzentoren (SAT 12.03.02-II-087B).

Afb. 18: Kleurnorthofotomosaïek van Tongeren met aanduiding van de middeleeuwse stadsversterking (zwart: stadsmuur; groen: stadswal; lichtgroen: stadsgracht) en van het projectgebied (rood).

Afb. 19: De fasering van de aanleg van de middeleeuwse stadsmuur van Tongeren met aanduiding van de grote verkeersassen (rood), uit Marinis 2004, o.b.v. Baillien 1979).

Parallel met een dergelijke langdurige werf liep ook een groot bouwproject in het *monasterium*: de afbraak van de Romaanse kerk (met uitzondering van de westtoren) voor de bouw van een nieuwe Gotische kerk.

Het projectgebied ligt in deze tijdspanne van grote bouwwerken net buiten de nieuwe stadsversterkingen, waaruit onmiddellijk kan worden afgeleid dat – op zijn minst in de ogen van de beleidvoerders - deze zone niet genoeg te bieden had om opgenomen te worden binnen het tracé ervan.

Op de bloei die de stad vanaf de 13de eeuw kende, volgde onvermijdelijk een periode van troebelen. De gevolgen van de belegeringen en dus rampspoed die de stedelingen in de komende eeuwen ondergaan, proberen zij steeds weer te boven te komen.

Een laatste uitbreiding van de stadsversterkingen gebeurt in de 16de eeuw wanneer uiteindelijk het Looiers-/Leurenkwartier, dat waarschijnlijk al sinds de 14de eeuw was beschermd met een aarden wal en palissade, definitief wordt opgenomen in het versterkte stadsareaal (afb. 18). Bij deze uitbreiding werd aansluitend op de Velinxtoeren, de hoektoren van de 13de eeuwse omwalling, de 'nieuwe' Luikerpoort gebouwd. Het grootse plan om de Velinxtoeren via een nieuwe stenen muur te verbinden met zijn tegenhanger op de zuidoosthoek van de stad zou nooit volledig worden gerealiseerd. De muur bleef beperkt tot de twee uiteinden: enerzijds een gebogen segment van ca. 200 m lang vanaf de Luikerpoort tot de lijn van de Herckenrodestraat, anderzijds een muurstuk vanaf de hoektoren bezuiden de Moerenpoort tot net over de Jeker met aansluitend een westwaartse stuk van een 50tal meter. Tussenin werd enkel een aarden wal (Kastanjewal) gerealiseerd.

De 16de tot 18de eeuw wordt voor Tongeren ook wel omschreven als de periode van de belegeringen en bezettingen. Tongeren en het hele prinsbisdom Luik vormden één grote corridor voor de rondtrekkende legers van de toenmalige geopolitieke grootmachten in afwisselende rollen van rivalen en bondgenoten. Los van het menselijk leed resulteert dit in materiële verwoestingen, en gelet op de militaire context mag dan ook niet verwonderen dat met name de stadsversterkingen keer op keer in het middelpunt van de storm lagen. Kenschetsend is bijv. de toestand waarbij de Fransen in 1673 de stadspoorten opblazen en delen van de stadsmuren laten afbreken, om het jaar nadien deze in allerijl te laten herstellen als verdediging tegen de Hollanders. Een tragisch 17de eeuwse hoogtepunt wordt bereikt voor Tongeren als diezelfde Fransen er in 1677 niet voor terugschrikken om de stad in brand te steken, een voorval dat naast kerken en kloosters ook honderden huizen verwoest. Deze wandaad werd vereeuwigd in het schilderij 'De grote brand van Tongeren' van 1687.

In de 18de eeuw, waarin ook Tongeren weer niet gespaard bleef van rondtrekkende legers die elkaar bevochten, werd toch ook gewerkt aan de heropbouw van de stad. De nodige financiële armslag hiervoor verkreeg men onder meer door de verkoop van de beemden. Gedurende het tweede kwart van de eeuw laat het stadsbestuur de stadsmuren en –poorten heropbouwen in baksteen. Het einde van deze eeuw betekent ook het einde van het Ancien Régime en de komst van de Franse revolutionaire troepen. Na hun intocht in 1794 volgde in 1795 de aanhechting bij Frankrijk en de daarbij horende bestuurlijke reorganisatie. Deze 'herstart' bleef niet zonder

gevolgen op het bouwkundig patrimonium van de stad: kerkelijke goederen, zoals bijv. de talrijke kloostergebouwen, werden systematisch verkocht en verdwenen al snel onder de sloophamer.

Tongeren zet de 19de eeuw in onder Frans bewind maar komt na Waterloo in Nederlandse handen en wordt deel van Limburg, om vervolgens vanaf 1830 definitief in het nieuwe België lag. Net als vele andere steden deelde Tongeren in deze eeuw in een gevoel van modernisering en groei. Dit uitte zich bijv. in de aanleg van steenwegen naar naburige steden. Een ander - pijnlijk - gevolg hiervan was echter de slechting van stadsmuren en/of de demping van stadsgrachten: op enkele muurpanden, torens en de Moerenpoort na verdwijnt de stadsverdediging tussen 1817 en 1876 uit het stadsbeeld.

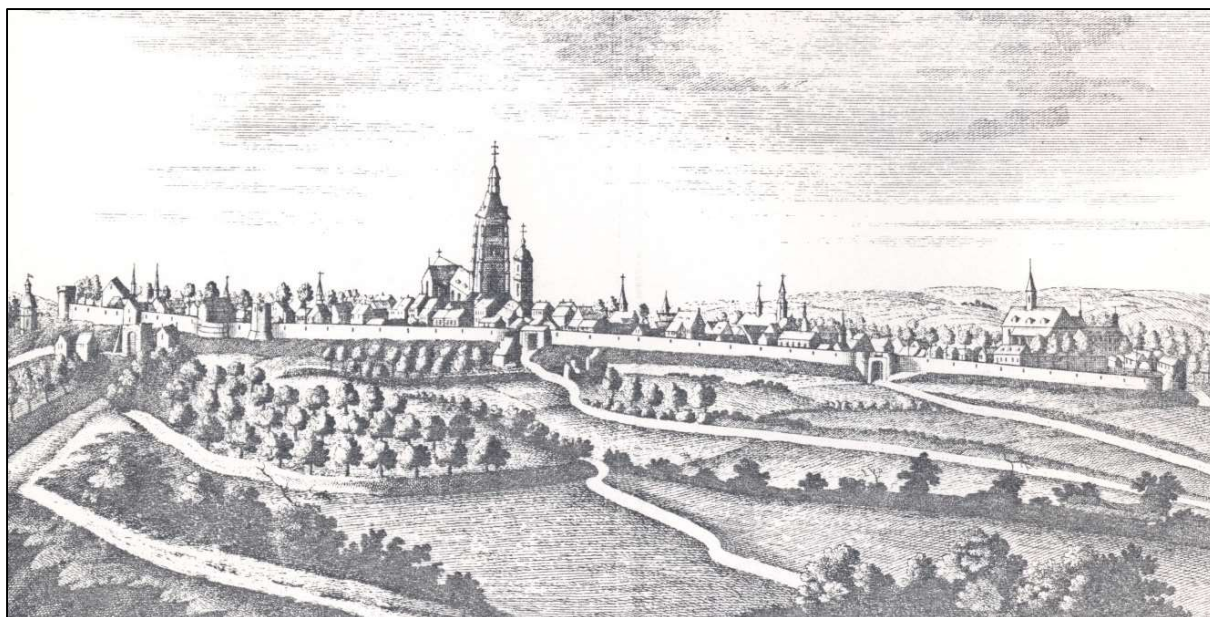
Hoe het het projectgebied in deze tijd vergaat, is niet gekend. In 1817 werd de Sint-Truidersteenweg aangelegd. In 1845 werd de eerste steen van het casino gelegd op een terrein dat deels in handen was van de stad en deels van de Commissie van Openbare Onderstand. Relevant is dat deze Commissie hier zes tuinen met toegang vanaf de Watertorenstraat in eigendom had, die waarschijnlijk teruggingen tot het voormalige gasthuis. Bij de bouw van het casino werden deze tuinen genivelleerd en heringericht tot lusthof.

Ondanks deze 'opening' van de stad zal tot in het begin van de 20ste eeuw de bebouwing in beperkte mate uitdeinen over de voormalige wallen en blijft het landelijk karakter buiten de historische kern nog grotendeels bewaard. Na Wereldoorlog II zal de stedelijke ontwikkeling pas echt een hoge vlucht beginnen nemen.

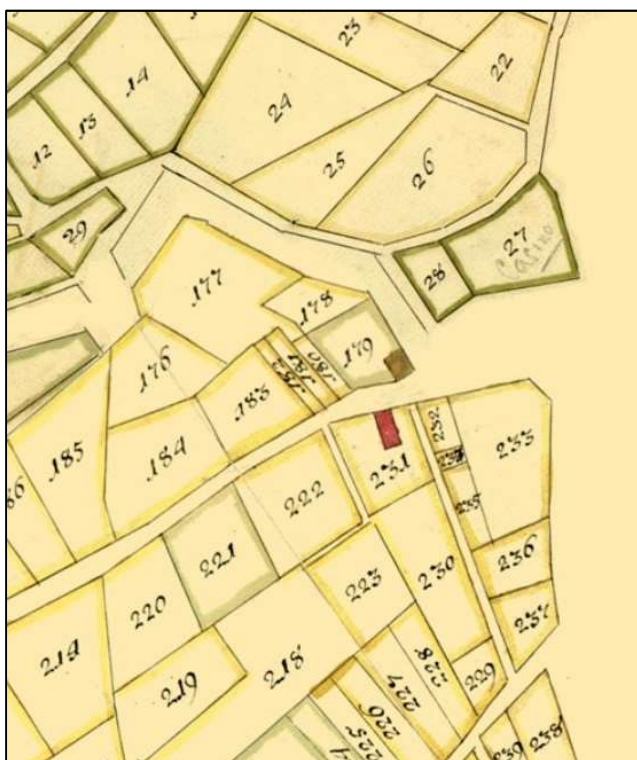
2.2.2. Beknopte historiek van het onderzoeksterrein

De iconografische bronnen voor Tongeren uit de 16de en 17de eeuw, waaronder het bekende schilderij van 'De grote Brand van Tongeren' van 1687, zijn onbruikbaar voor het projectgebied omdat ze een zicht op de stad vanuit het zuiden, vanaf de lagergelegen Jekervallei, bieden of omdat ze een dichte bebouwing weergeven waartussen straten niet herkenbaar zijn. Enkel *de kopergravure van Remacle Le Loup* (Afb. 20) in het werk van de Sauméry (1738-1744) is enigszins bruikbaar: het zicht op de stad vanuit het westen is panoramisch genoeg om in het noordwesten de Hemelingenpoort te vatten en in het zuidwesten de Luikerpoort. Tussen deze beide punten ligt de Kruispoort, ter hoogte van de OLV-Basiliek, en ten zuiden daarvan de Steenderpoort. Vóór de Kruispoort is langs de Romeinse Kassei een gebouw met achterliggende boomgaard afgebeeld.

Dit is misschien het gebouw dat wij op de oudste cartografische bron voor Tongeren, *de pre-kadastrale kaart van de stadsvrijheid van 1732*, terugvinden op perceel 179 (Afb. 21). Deze kaart, die in deze zone moeilijk te georefereren is, toont vanzelfsprekend enkel het gebied buiten de stadsmuren (intra muros is de lege zone ten oosten van het projectgebied). Het projectgebied ligt ten zuiden van perceelnummer 28 en ten noorden van de Romeinse Kassei die hier verbreedde bij de aansluiting op de middeleeuwse stadsgracht. Vanaf 1817, wanneer de Sint-Truidersteenweg wordt aangelegd, verandert deze buurt op ingrijpende manier. Ten westen van het projectgebied is het verloop van de laat-Romeinse stadsmuur nog herkenbaar in het tracé van de perceelsgrenzen, met name tussen percelen 185 & 175 en 214 & 220.

Afb. 20: Kopie van de kopergravure van Remacle Le Loup: zicht op Tongeren vanuit het westen met centraal in beeld, vóór de OLV Basiliek, de Kruispoort en vóór de Kruispoort is langs de Romeinse Kassei een gebouw met achterliggende boomgaard zichtbaar (SAT 12.03-XXV-97B).

Afb. 21: Detail uit de pre-kadastrale kaart van de stadsvrijheid van Tongeren van 1732, zone ter hoogte van de Kruispoort. Het projectgebied ligt verder ten noordwesten, ongeveer tegen de zuidrand van perceel 28, aan de noordzijde van de Romeinse Kassei die uitmondt op de Kruispoort (niet afgebeeld).

De Kaart van Ferraris uit het derde kwart van rond 1775 (Afb. 22) toont een open, landelijk gebied dat zicht uitstrekt voor de Kruispoort (op de kaart geïdentificeerd als 'Porte de Namur') en wordt doorsneden door wegen. De Watertorenstraat is aangeduid, net zoals de Beukenbergweg die, aan de overzijde van de Romeinse Kassei, verderloopt als de Kogelstraat. Deze straat is weergegeven als een dreef.

De kaart van Villaret geven wij hier niet weer omwille van de al te problematische georeferering én omdat de kaart in essentie niets extra bijdraagt aan de informatie die Ferraris biedt.

Afb. 22: Detail uit de kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgesteld door Graaf de Ferraris (1771-1778). Het onderzoeksterrein (rood) moet in feite ten noorden van de Romeinse Kassei liggen.

Afb. 23: Detail uit het kadasterplan van 1846 met aanduiding van het onderzoeksterrein (rood).

Het is wachten tot ongeveer midden 19de eeuw voor een betrouwbare cartografische opname van het projectgebied. Op de *kadasterkaart van 1846* (Afb. 23), en de *Atlas der Buurtwegen* die precies dezelfde situatie toont (niet afgebeeld), ligt het lege projectgebied correct gepositioneerd. Met de aanleg van de Sint-Truidersteenweg is er een langwerpig perceel toegevoegd aan de zuidrand van de percelen die afgebeeld staan op de kaart van de stadsvrijheid. De bebouwing aan de nieuwe steenweg is heel beperkt. Het gebouw ten westen van het projectgebied, aan de overzijde van de Beukenbergweg, verdween in de 20ste eeuw maar werd voor een deel archeologisch gedocumenteerd tijdens de ADC-opgraving op de speelplaats in 2013.³⁰

De ongeveer gelijktijdige *topografische kaart van Vandermaelen* biedt, met uitzondering van de weergave van de lokale topografie, geen bijkomende informatie en wordt hier niet afgebeeld.

De topografische kaarten van het Militair Cartografisch Instituut, opvolger het Militair Geografisch Instituut en uiteindelijk opvolger het Nationaal Geografisch Instituut, zijn opgemaakt op een schaal die zich niet bijzonder goed leent voor de studie van de historische ontwikkeling van een klein projectgebied. De kaarten tonen weliswaar wijzigingen in bebouwing, maar vaak niet gedetailleerd genoeg met het oog op een precieze archeologische terreininschatting. In het kader van dit bureauonderzoek bieden zij echter op zijn minst een overzicht van de ontwikkeling van het gebouwbestand nabij het projectgebied.

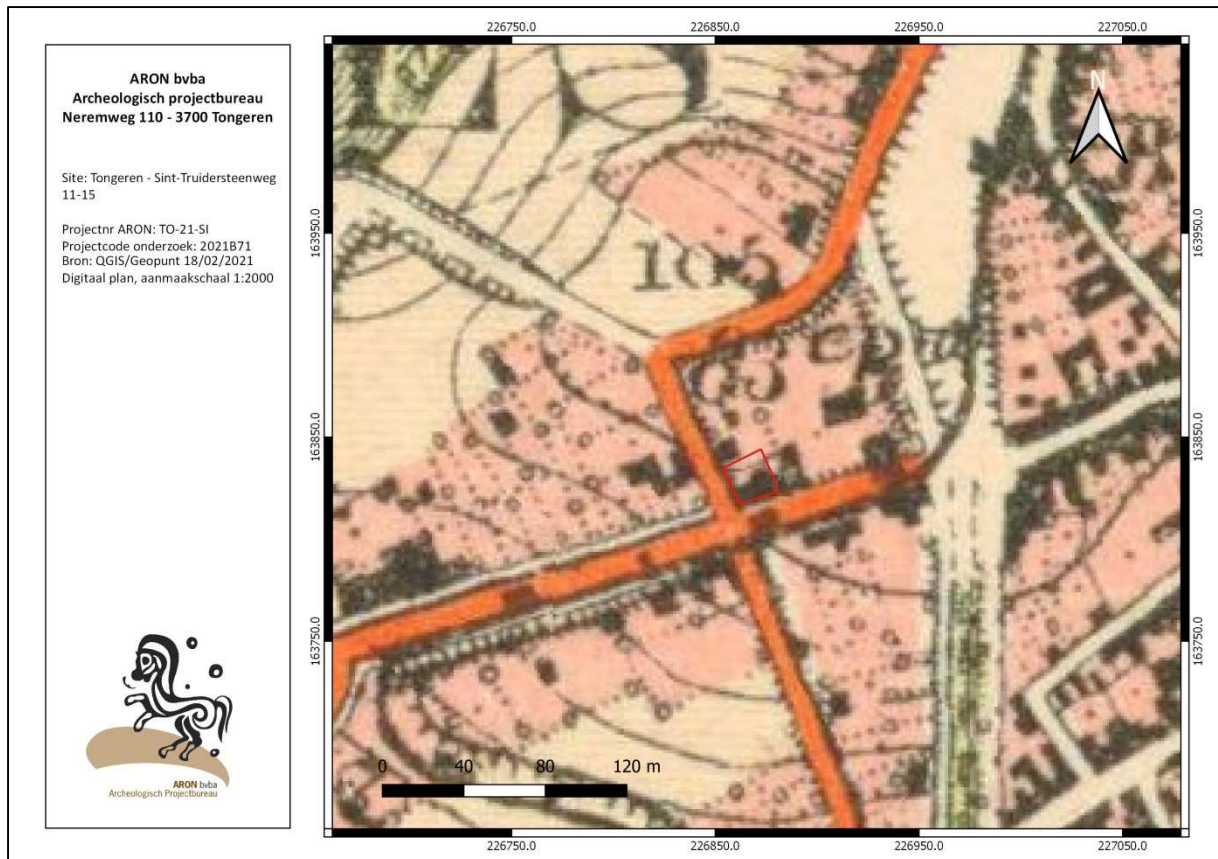
Op de *topografische kaart van 1873* (Afb. 24) is de toestand afgebeeld zoals wij die zagen op de kadasterkaart van 1846, met dit verschil dat ondertussen ten oosten van het projectgebied het casino is opgetrokken. Ook net ten noorden lijkt wat bebouwing te zijn aangeduid. De hoogtelijnen op de kaart maken in elk geval duidelijk hoe het land afhelt vanaf een hoogte die ten noordoosten van het projectgebied ligt, bij de huidige Watertorenstraat.

Op de *topografische kaart van 1904* blijkt vooral dat de woningen aan de zuidrand van het projectgebied zijn gebouwd. Verder zien we nog wat extra gebouwen opduiken ten oosten ervan, langsheen de Sint-Truidersteenweg (Afb. 25).

Afb. 24: Detail uit de topografische kaart uit 1873 met aanduiding van het onderzoeksterrein (rood).

³⁰ Veldeman H. e.a. (2014), 60-63.

Afb. 25: Detail uit de topografische kaart uit 1904 met aanduiding van het onderzoeksterrein (rood).

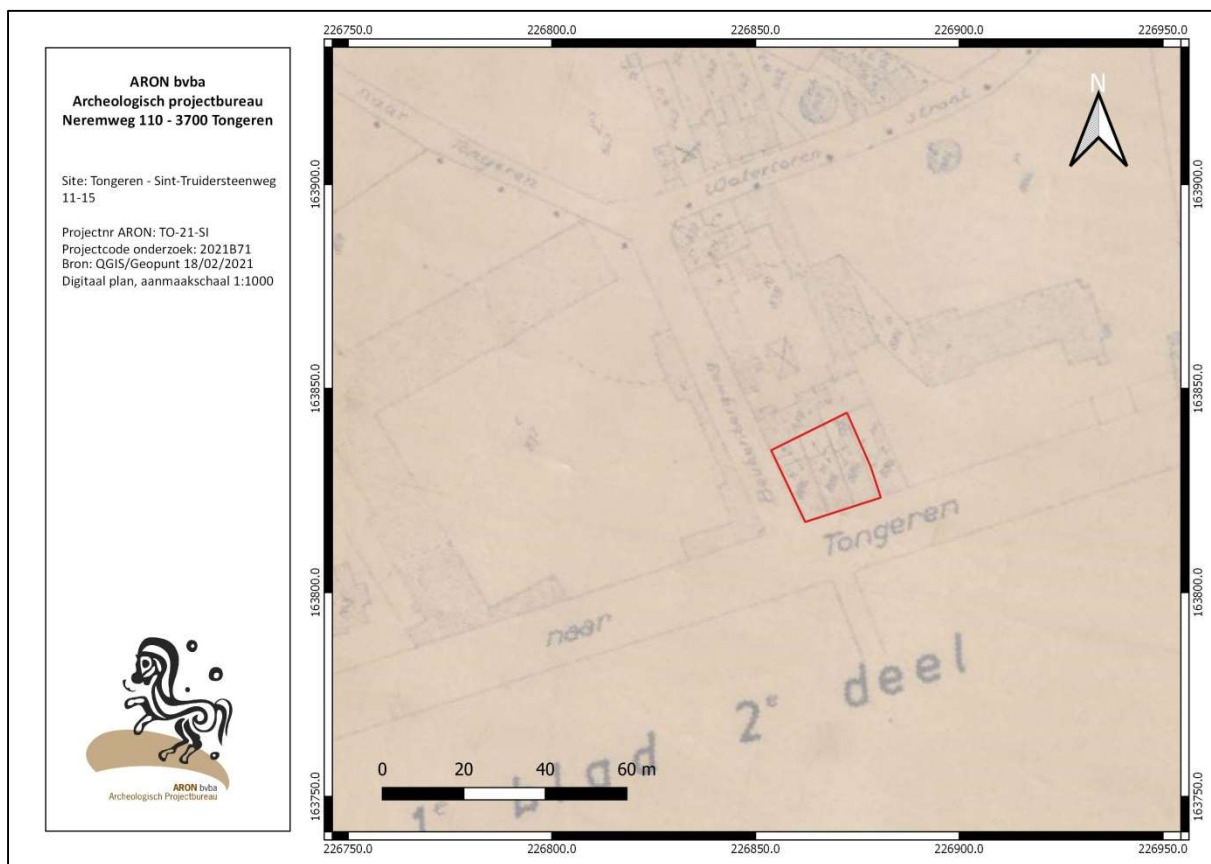
De topografische kaart van 1939 (Afb. 26) presenteert eenzelfde toestand in het projectgebied maar illustreert des te meer de verdere evolutie – lees invulling – van het bouwblok. Aan de oostzijde van het projectgebied zien wij het casino op zijn huidige plaats en zowat in zijn huidige vorm, ten noorden van het projectgebied de toenemende bebouwing aan de Beukenbergweg.

Een kadasterkaart van 1954 toont ons het projectgebied meer in detail (Afb. 27). Het is verdeeld in drie ongeveer even grote loten met telkens een woning aan de Sint-Truidersteenweg. De bebouwing in de rest van het bouwblok is grotendeels onveranderd. Aan de overzijde van de Beukenbergweg is het L-vormige hoofdvolume van het toenmalige College goed herkenbaar.

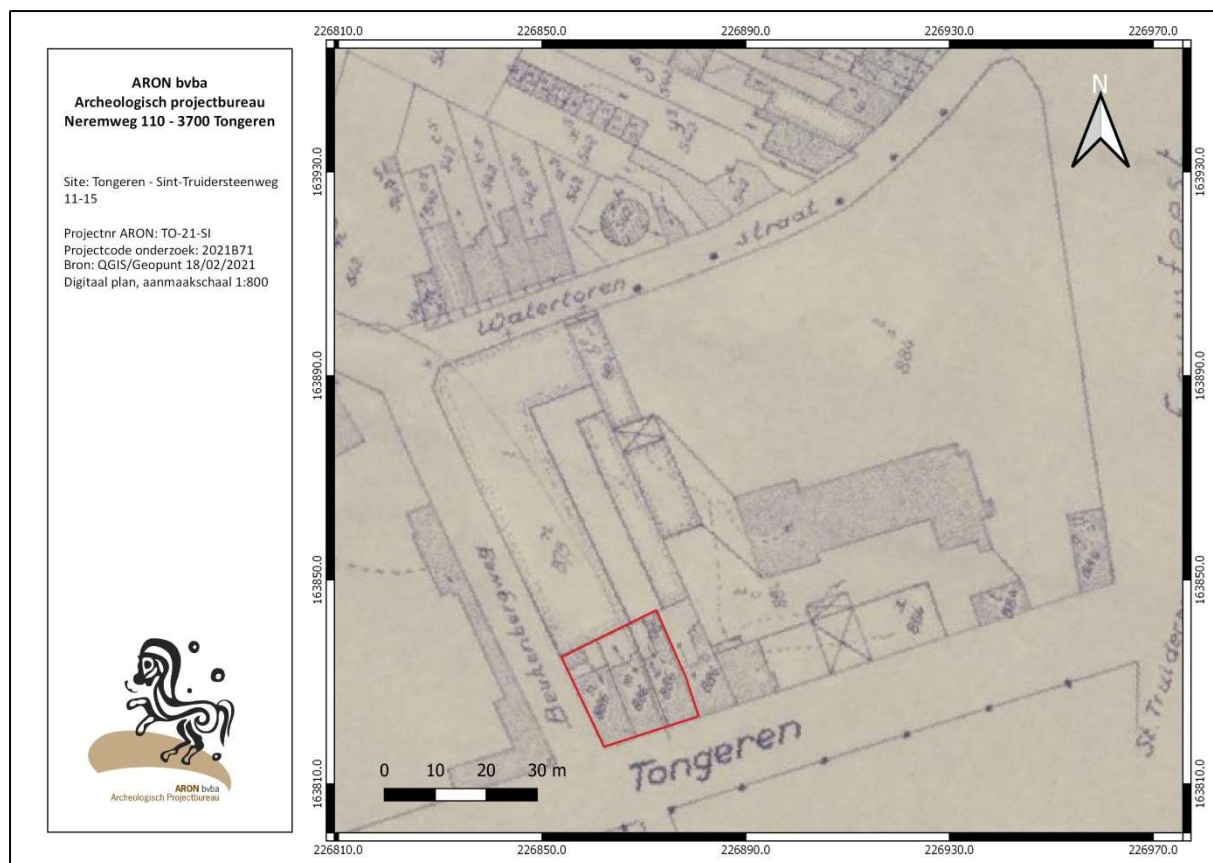
Het gebruik van het projectgebied wijzigt daarna niet meer, zoals de kadasterkaarten van 1984 en 2001 (Afb. 28 en 29), het huidige GRB (Afb. 30) en een orthofotomosaïek 'meest recent' (Afb. 6) aantonen.

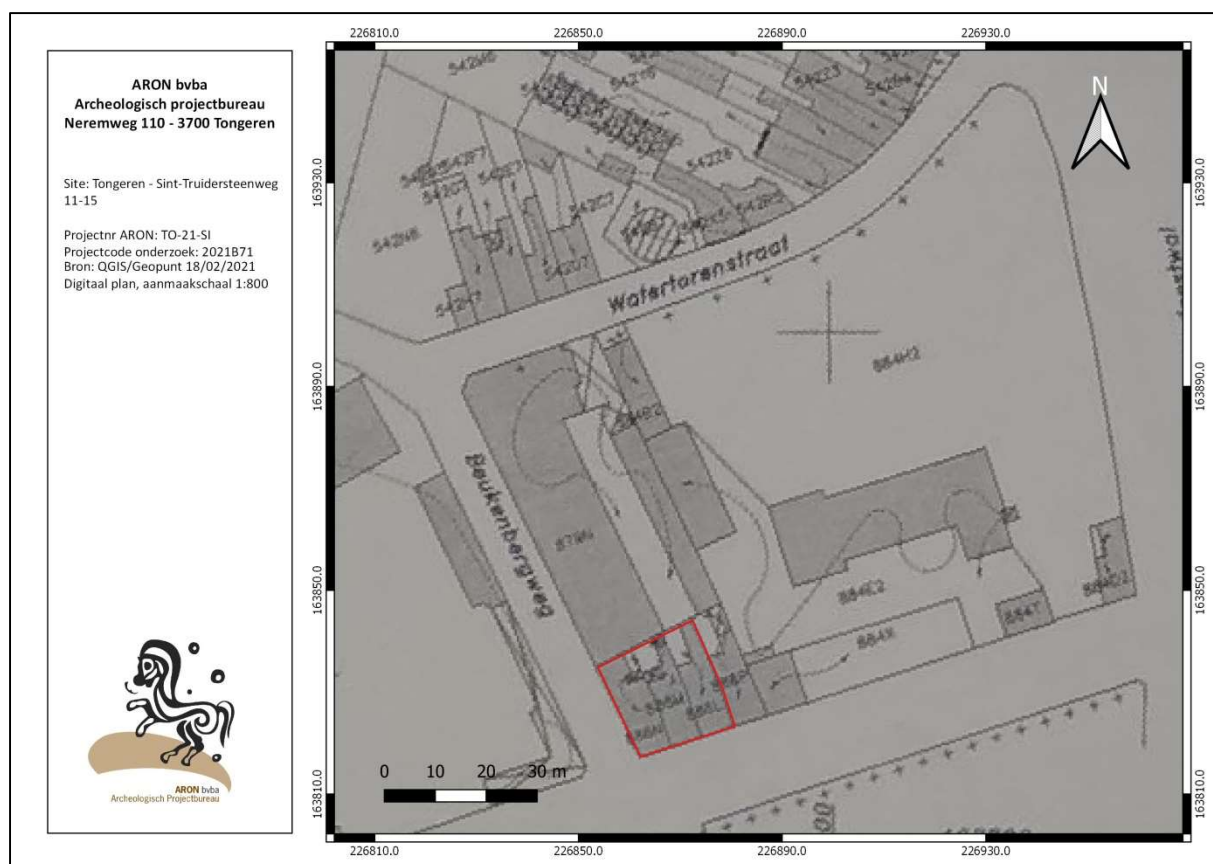
Afb. 26 : Detail uit de topografische kaart uit 1939 met aanduiding van het onderzoeksterrein (rood).

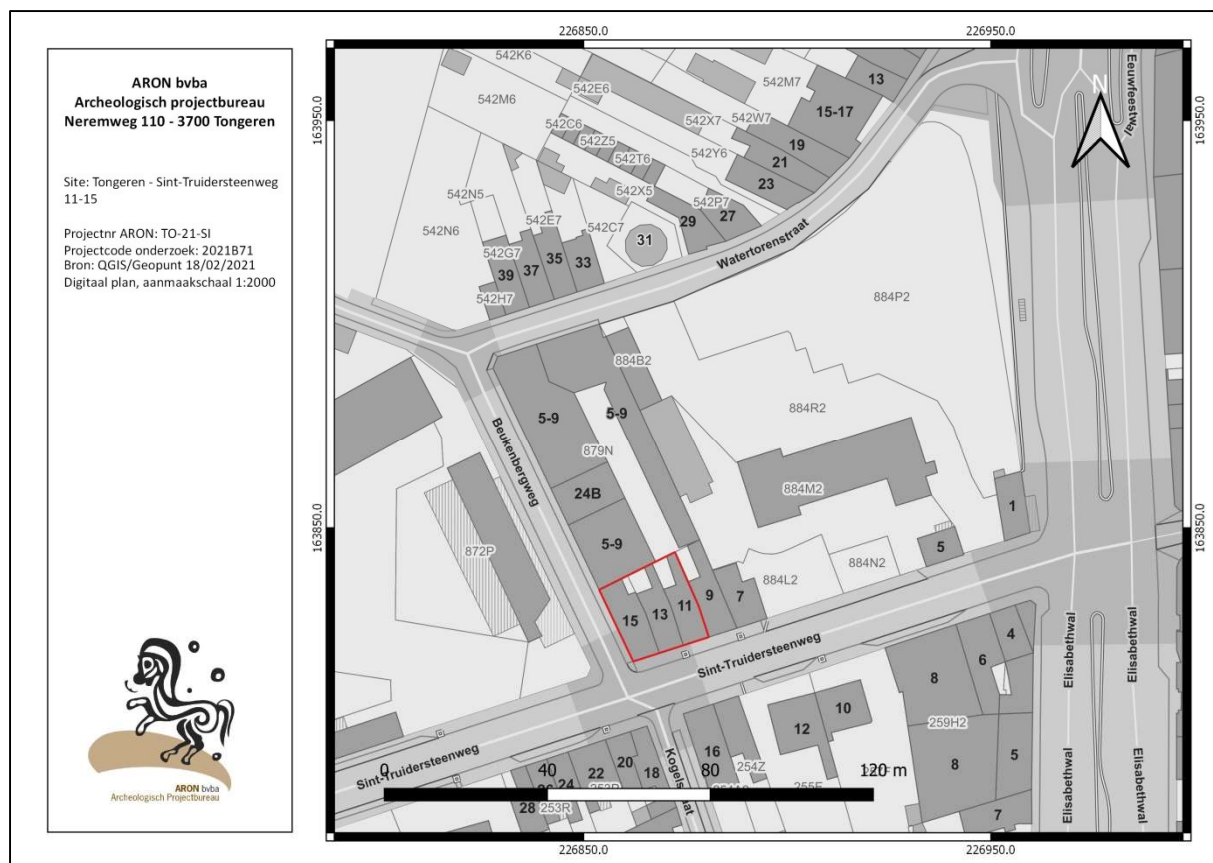
Afb. 27 : Detail uit een kadasterkaart van 1954 met aanduiding van het onderzoeksterrein (rood).

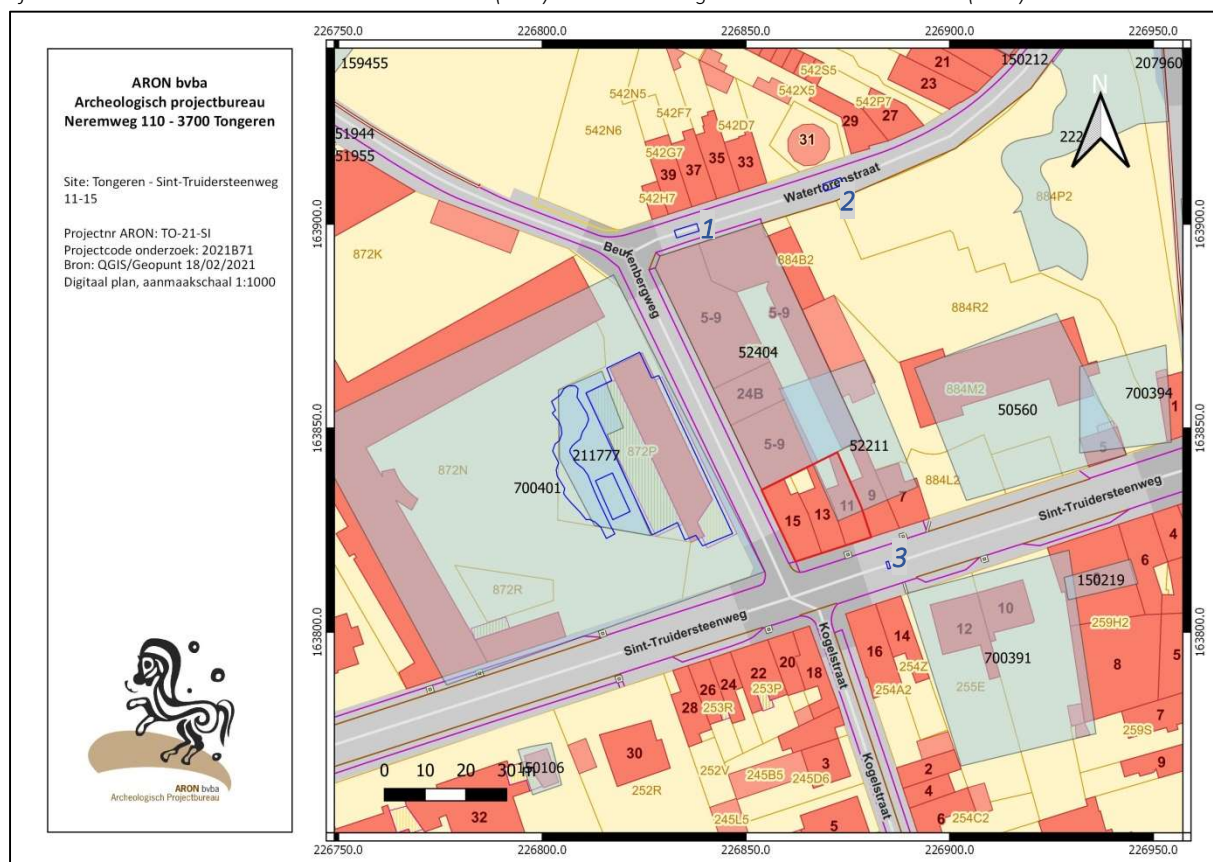
Afb. 28 : Detail uit de kadasterkaart van 1984 met aanduiding van het onderzoeksterrein (rood).

Afb. 29 : Detail uit de kadasterkaart van 2001 met aanduiding van het onderzoeksterrein (rood).

Afb. 30 : Detail uit de meest recente kadasterkaart (GRB) met aanduiding van het onderzoeksterrein (rood).

Afb. 31: Kadasterkaart met aanduiding van het onderzoeksterrein (rood) en waarnemingen in de Centraal Archeologische Inventaris (lichtblauw), aangevuld met a) waarnemingen niet opgenomen in de CAI (donkerblauw, nrs 1-3), en b) de contouren van de ADC-opgravingsputten van 2013 en 2015 op de speelplaats van de VIIO-Humaniora (donkerblauw).

2.3 Archeologische situering van het onderzoeksgebied

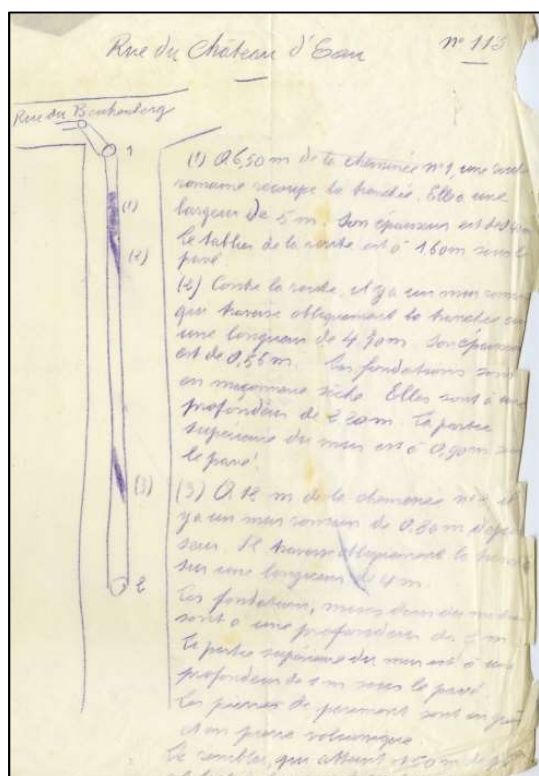
Vertrekpunt voor archeologische informatie over het projectgebied is de Centraal Archeologische Inventaris van Vlaanderen (CAI). Hieruit blijkt dat één vindplaats gedeeltelijk overlapt met het projectgebied. Een groot aantal vindplaatsen liggen in de nabijheid, wat natuurlijk niet verwonderd in een historisch centrum met een rijk verleden dat teruggaat tot de eerste eeuw v. Chr., en op bepaalde plekken zelfs getuigenis aflegt van prehistorische occupatie. Het is in de context van deze bureaustudie niet relevant om al deze vindplaatsen individueel aan bod te laten komen. Voor een archeologische inschatting kan voldoende informatie worden geput uit vindplaatsen die binnen een willekeurige straal van ca. 100 m rondom het projectgebied liggen (Afb. 31).

Gedeeltelijk in het projectgebied:

CAI 52211 - 'weg Watertoren-Kogelstraat 1': vaststelling van een Romeinse stadskiezal die vanaf de watertoren aan de Watertorenstraat en 'achter het casino' in de richting van de Kogelstraat loopt.

De situering 'achter het casino' moet begrepen worden vanuit een standpunt binnen de historische stad, wat betekent dat de Romeinse weg tussen de Watertorenstraat en de Sint-Truidersteenweg het terrein tussen het casino en de Beukenbergweg kruiste.

Wij mogen ervan uitgaan dat dit dezelfde kiezal is als deze die in 1934-1935 in de rioleringsleuf van de Watertorenstraat werd geobserveerd, op 6,50 m ten oosten van het kruispunt met de Beukenbergweg en ca. 70 m ten noorden van het onderzoeksgebied. De archeologische waarnemingen t.t.v. deze rioleringswerken zijn niet opgenomen in de CAI. In de Watertorenstraat werden op diverse niveaus onder het toenmalige wegdek resten van een Romeinse weg van 5 m breed (160 cm onder loopvlak) en van Romeinse muren (resp. 0,90 m en 100 cm onder loopvlak) geregistreerd (Afb. 31, nrs. 1 en 2).³¹ Afgaande op de schets (Afb. 32) hebben zowel de weg als de muren een NNO-ZZW oriëntatie. De weg lijkt daarmee af te wijken van de gekende oriëntatie van het Romeinse stratendambord, maar vermoedelijk gaat het om een problematische waarneming door de beperkte visibiliteit van het wegtracé in de smalle sleuf en door eventuele latere vergravingen van het Romeinse wegdek. De dikte van de Romeinse puinlaag werd vastgesteld op 150 cm. De weg zou zo'n 40 cm dik bewaard zijn geweest en dus vermoedelijk reeds deels weggegraven.

Afb. 32: Onuitgegeven fiche nr. 113 bij de rioleringswerken van 1934-1935 (SAT).

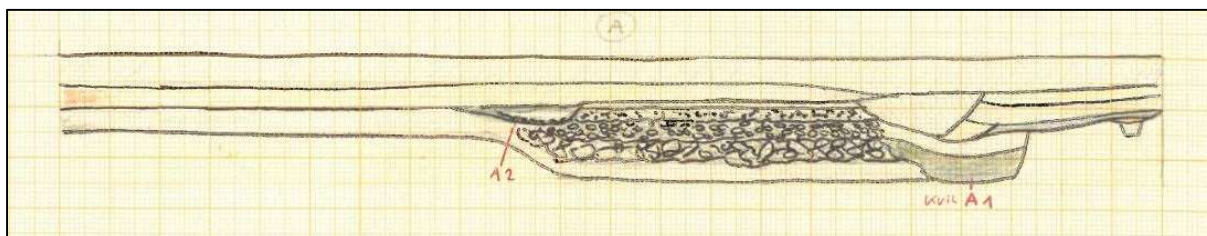
³¹ SAT, onuitgegeven fiche nr. 113 bij de rioleringswerken van 1934-1935.

Buiten het projectgebied:

CAI 52404 – ‘Beukenbergweg-Watertorenstraat’: waarneming van een Romeinse kelder en ‘substructies’ door J. Box & P. Jadoulle in 1977-1978.

Voorafgaand aan de bouw van een appartementsgebouw aan Beukenbergweg 5-9 konden Box & Jadoulle in 1977-1978 nog enkele archeologische profielen registreren in de bouwput van ca. 54 x 35 m, die al tot de moederbodem was uitgegraven. In het noordprofiel van de put, ongeveer tegenover het huis Watertorenstraat 39, tekenden zich de funderingen/muren af van een (kelder)ruimte en in het oostprofiel een muurfragment geflankeerd door bewoningslagen. Het archeologisch bodemarchief reikt hier tot 3,50 m onder maaiveld.

Op een profieltekening, die 22 m van de zuidrand van de bouwput weergeeft, zijn over een lengte van ca. 8 m kiezellagen van een Romeinse weg herkenbaar (Afb. 33).³² Het archeologisch bodemarchief reikt hier tot ca. 2,50 m onder maaiveld. De straat zelf heeft een dikte van ca. 1 a 1,2 m.³³ Vreemd genoeg worden van resten van deze weg geen melding gemaakt in het noordprofiel, waar het tracé ervan toch te verwachten is. Dit kan er op wijzen dat de weg aan deze zijde van de bouwput volledig werd verstoord, bijv. door de aanleg van de kelder. Tenzij een tweetal lagen naast deze kelder, op ca. 1,50 m onder maaiveld, wel degelijk een restant van de weg is. Het niveau van beide lagen komt in ieder geval mooi overeen met het niveau van de weg in de rioleringssleuf van de Watertorenstraat.

Afb. 33: Onuitgegeven profieltekening door Box en Jadoulle uit 1977 van deel van het zuidprofiel van de bouwput Beukenbergweg 5-9, met aanduiding van een aantal kuilen (A1 en A2), lagen en een Romeinse kiezelweg (archief GRM).

Deze weg en de wegsegmenten die hierboven al werden vermeld maken deel uit van dezelfde *cardo* waarvan een stuk 180 m zuidoostwaarts van het projectgebied, ter hoogte van het kruispunt van de Koninksemsteenweg en Elisabethwal, in 1995 werd opgegraven door het I.A.P. (CAI 700421).³⁴ De positie van de verschillende delen van de *cardo* vlakbij het projectgebied laten er geen twijfel over bestaan dat de Romeinse weg doorheen het projectgebied liep. De bewaarde bovenkant van het wegdek lag op 1,60 m onder straatniveau in de Watertorenstraat en op ca. 1 m onder loopvlak (?) aan de noordrand van het projectgebied. Hoewel de straat zo goed als volledig uitgebroken was, kon er nog een silexfundering met twee kiezelniveaus vastgesteld worden, waarvan de oudste geacht wordt uit de Claudische periode te dateren. Onder de verharde straat was bovendien ook een onverharde weg aanwezig. In dit rapport wordt ook vermeld dat aan de Kogelstraat herhaaldelijk restanten van goed bewaarde steenbouw werden aangetroffen, met hypocausten en mozaïek (*infra*, CAI 700391).

CAI 50560 – ‘eerste begijnhof’: de oorspronkelijke begijnhofsite diende te worden opgegeven bij de aanleg/uitbreiding van de stadsversterkingen in de 13de E. Het begijnhof verhuisde *intra muros*.

Het eerste begijnhof te Tongeren ontstond vóór 1243 bij de kapel van het Sint-Jacobsgasthuis, gelegen aan de Romeinse Kassei en waarschijnlijk gesticht tussen ca. 1050 en 1200. Eén van de redenen om zich hier te vestigen was ongetwijfeld de rol die de oude Romeinse straat nog steeds speelde als hoofdas doorheen de middeleeuwse nederzetting. Wanneer vanaf het midden van de 13de eeuw de stadsversterking wordt aangelegd, een aarden wal met muur voorafgegaan door een diepe gracht en vlakbij de site van het gasthuis/begijnhof voorzien van een versterkte poort, wordt besloten het begijnhof binnen de versterkte stad te verhuizen, in de zuidwesthoek bij de Moerenpoort. Ook het gasthuis, waarvan geweten is dat de kapel al in 1246 in belabberde staat was, wordt enkele

³² GRM, archief Vanvinckenroye, dossier ‘Tongeren - Hoek Beukenberg en Watertorenstraat’.

³³ Deze dikte sluit aan bij de vaststellingen van de Vlasmakkt, hoewel het daar de *cardo maximus* betreft, en vijf verschillende verhardingsfases gekend zijn. Bij de vaststellingen in de Watertorenstraat en de opgraving aan de Elisabethwal was de weg minder dik, maar vermoedelijk wel al verstoord.

³⁴ Vanderhoeven A. (1995/1996); Vanderhoeven A. e.a. (1996).

jaren na het begijnhof overgeheveld naar een nieuw terrein aan de Maastrichterstraat, eveneens binnen de stadsmuren.³⁵

De precieze locatie en omvang van gasthuis met zijn kapel en het begijnhof zijn niet gekend. Gelet op het feit dat de aanleg van de stadsversterkingen aanleiding geeft tot de opgave van hun locatie, doet vermoeden dat sporen van beide instellingen waarschijnlijk - minstens gedeeltelijk - oostwaarts van het projectgebied, en misschien zelfs het casino, moeten worden gezocht.

CAI 700394 – ‘nabij Kruispoort-Sint-Truiderpoort’:

Op deze locatie bij het casino werd bij graafwerken in het kader van de aanleg van de Sint-Truidersteenweg in 1817 het overbekende fragment van het achzijdige Romeinse ‘itinerarium’ van Tongeren gevonden.

Deze wegwijzer gaf de namen en afstand tot Romeinse steden vanuit Tongeren. Op het bewaarde fragment zijn o.a. de Duitse steden Worms, Bonn en Koblenz vermeld, naast Franse steden zoals Reims, Amiens en Soissons. Aangenomen wordt dat deze vondstlocatie niet de oorspronkelijke plaats van de wegwijzer is, maar dat deze eerder meer centraal in de stad, op een kruispunt van twee hoofdstraten, zal hebben gestaan.

CAI 222054 – ‘Eeuwfeestwal-Watertorenstraat’: Romeinse stratigrafie

Aron *bv* voerde voorafgaand aan de heraanleg van de zgn. ‘kop van het park Casino’ in 2019 een archeologisch voor- en vervolgonderzoek uit.³⁶ Dit onderzoek bracht bewoningssporen aan het licht die dateren vanaf de vroegromeinse periode. De houtbouwconstructies uit deze vroege fase, waarvan enkele paalkuilen waren bewaard, werden op het einde van de 1ste of het begin van de 2de eeuw vervangen door een eerste steen(sokkel)bouw. In de 2de helft van de 2de eeuw na Chr., wanneer de eerste woning al grondig was uitgebroken, werd een tweede woning in steen opgericht doorheen de puinlaag van de vorige. Reeds op het einde van diezelfde eeuw was ook deze woning al tot puin gereduceerd. Eén muur getuigt mogelijk van een derde steenbouwfase. Deze stratigrafie was afgedekt door de zgn. zwarte laag, archeologische sporen uit de middeleeuwen of later ontbraken volledig.

CAI 207960 – ‘Middeleeuwse stadsomwalling’ en CAI 700415 – ‘Kruispoort/Sint-Truiderpoort’

Beide locaties maken deel uit van de 13de eeuwse stadsversterking van Tongeren. De stad was verdedigd d.m.v. een diepe gracht – hier bekend als de Schijfgraaf - en een stenen muur geruggesteund door een aarden wal. De Kruispoort was één van de stadspoorten aan de westzijde van de stad, ongeveer gelegen op het tracé van de Romeinse *decumanus maximus*.

CAI 700401 – ‘O.L.V.-College’

Vondstmelding van een munt van keizer Trajanus en van een fragment van een 2de eeuwse jachtbeker. Verder ook van een Merovingische gouden hanger met een christelijk symbool en een Merovingische zilveren haarnaald met een christelijk symbool.

Het is opmerkelijk dat de CAI voor deze vondstlocatie met geen woord rept over de opgravingen die in 2013 binnen de perimeter van deze polygoon werden uitgevoerd door het ADC (*Afb. 31, donkerblauwe contour*).³⁷ In dat jaar onderzocht dit archeologisch bedrijf zowel het terrein achter de schoolgebouwen, d.i. in de open zone tussen deze gebouwen en de tweede eeuwse stadsmuur langsheen de Legioenelaan (CAI 51955), als een deel van de speelplaats aan de zijde van de Sint-Truidersteenweg. Door middel van twee werkputten werd op de speelplaats de voetafdruk van een nieuw op te trekken schoolgebouw opgegraven. Deze twee werkputten sluiten aan op de onderzoekszone van 2015, die in de CAI onder nr. 21777 is aangeduid. Dit onderzoek leverde houtbouwsporen op uit de augusteïsche periode, mogelijk van woonstalhuizen en dan waarschijnlijk van het Alphen-Ekeren type. Een tweede houtbouwfase zet in na de stadsbrand van 69/70 na Chr. die zich in de stratigrafie manifesteert als een duidelijke brandlaag. De bouw van steen(sokkel)huizen luidt een nieuwe bouwtraditie in. De sporen van twee huizen zijn in de 2de en 3de eeuw na Chr. te dateren. Jongere Romeinse sporen ontbreken in beide werkputten.

³⁵ Helsen J. e.a. (1988), 90-91 en 97-100.

³⁶ Hoebreckx M. e.a. (2019).

³⁷ Veldman H. e.a. (2014).

De hogergenoemde Merovingische objecten interpreteren zonder enige archeologische context is een groot probleem. Het feit dat ze in stortgrond van de opgraving van de VIIIO-campus werden gedetecteerd, is vanzelfsprekend geen bewijs dat deze zone hun primaire context is. In de opgravingen van 2013 en 2015 zijn geen Merovingische horizonten geattesteerd. Als wij ervan uitgaan dat de vondsten wel degelijk van de VIIIO-campus afkomstig zijn én in hun primaire context werden vergraven, dan kunnen wij hun aanwezigheid zien als een indicatie voor één of andere vorm van occupatie/activiteit in de Merovingische periode. Als ze al verplaatst waren vooraleer ze uit hun context werden ontgraven, dan kan de occupatie/activiteit ook van jongere datum zijn.

CAI 211777 – ‘VIIIO Humaniora’: opgraving van een door herinrichtingswerken bedreigde zone van de speelplaats door het ADC in 2015 (*Afb. 31, donkerblauwe contour*).

Deze werkput sloot ongeveer aan op twee werkputten uit de vorige fase van de ADC-opgravingen op het VIIIO-terrein. Onderdeel van de opgravingscampagne van 2013 was ook een onderzoek van de oppervlakte van een geplande nieuwbouw op de speelplaats. Tijdens het aanvullende onderzoek in 2015 werden naast bewonings- en brandlagen, haardplaatsen en poeren ook funderingen aangetroffen van de woningen die eerder al in de naburige onderzoekszone werden aangesneden. Het geheel aan Romeinse sporen uit dit onderzoek werd in de late 2de eeuw en 3de eeuw na Chr. gedateerd. Omdat de ondergrens van de opgraving slechts 50 cm onder begane grond lag, konden oudere sporen die zich op een dieper niveau bevinden niet worden onderzocht. Ook een waterput opgebouwd met mergelblokken en gedateerd in de Nieuwe Tijd kwam hier aan het licht.³⁸

Niet opgenomen in de CIA zijn de archeologische observaties van Jan Box tijdens de werkzaamheden bij de heraanleg van de speelplaats van het VIIIO. Vooral relevant voor de context van deze studie is de waarneming van een deel van de noordrand van de decumanus maximus in de zuidoostelijke hoek van de speelplaats, bij het kruispunt met de Beukenbergweg. Daar was de bovenkant zichtbaar op ongeveer een halve meter diepte over een lengte van een 6-tal m en een breedte van ongeveer 1 m. Uit deze sporen is niet af te leiden of het een dubbele dan wel enkele kiezels betreft. Anderzijds zijn er weinig aanwijzingen voor een dubbele kiezels op het deel van de decumanus vanaf de Sint-Truidersteenweg. Op alle kaarten stopt de dubbele kiezels aan de Schaapsmarkt (Nieuwstraat).³⁹ De aanwezigheid van het kiezeldak impliceert dat een deel van de hoofdstraat in het projectgebied gelegen is.

CAI 700391 – ‘Kogelstraat I’: vondst van *hypocaustum*, mozaïeken en bepleisterde muren.

Vanvinckenroye suggereerde hier in 1975, op basis van gerapporteerde vondsten van funderingen, vloeren en zuilschachten en van het itinerarium tegenover het casino, de aanwezigheid van een belangrijk gebouw. 10 jaar later dacht hij aan het bestaan van een heiligdom in de *insula* begrensd door de Sint-Truidersteenweg, de Kogelstraat en de Elisabethwal. Hij stelde zich in deze zone, halverwege de *decumanus maximus*, een plein voor met een achzijdige zuil met het itinerarium.⁴⁰

Niet opgenomen in de CAI – Sint-Truidersteenweg (*Afb. 31, nr. 3*):

In de Sint-Truidersteenweg werd ongeveer ter hoogte van het projectgebied een ‘mur romain’ van 56 cm dik aangesneden bij de rioleringswerken van 1934-1935. De bovenkant van de muur in kwestie, die de sleuf haaks kruiste, lag op 80 cm onder straatniveau, de onderkant van de fundering in droog metselwerk op 2 m diepte.⁴¹

CAI 150219 – ‘Sint-Truidersteenweg 8’: registratie van het westprofiel van een bouwput door VIOE in 2007. Sporen van pre-flavische zandwinning, kuilen en uitgebroken fundering uit Id-III.

³⁸ Geerts R. (2015).

³⁹ Schriftelijke mededeling Jan Box, zie ook Breuer & Van de Weerd (1935), Mertens (1962), Vanvinckenroye (1985).

⁴⁰ Vanvinckenroye W. (1975), 32; Id. 1985, 58.

⁴¹ SAT, onuitgegeven fiche nr. 114 bij de rioleringswerken van 1934-1935.

Het gepubliceerde verslag van de registratie spreekt weliswaar van het westprofiel van de bouwput maar de ongepubliceerde documentatie van het terreinwerk maakt duidelijk dat het om het zuid(oost)profiel van die put gaat.⁴²

CAI 150106 – ‘Sint-Truidersteenweg IV’: vermelding van sporen van de Romeinse weg Tongeren-Bavay, van houtbouwconstructies en 2de-3de eeuwse steenbouw, en verder afvalkuilen en twee beerputten van 6 m diep.

Voor deze vindplaats worden in de CAI de resultaten van twee verschillende archeologische onderzoeken op twee verschillende plekken samengevoegd. De vindplaatspolygoon verwijst naar terreinwerk in 2004 uitgevoerd door Jan Box i.s.m. het VIOE. De verwijzing naar de gebouwsporen, de 6 m diepe beerputten en de indicaties voor glsproductie heeft daarentegen betrekking op een opgraving door het I.A.P. in 2000-2001 van deel van een terrein verder westwaarts aan de Sint-Truidersteenweg, bij het kruispunt met de Legioenelaan. Dit onderzoek is in de CAI opgenomen als ‘Sint-Truidersteenweg V’ (CAI nr. 51420).

Bovendien klopt de verwijzing naar de aanwezigheid van de weg Bavay-Keulen op deze plek niet. Restanten van deze weg werden weliswaar waargenomen op de werf van het voormalige ziekenhuis, maar niet op CAI locatienr. 150106. Wel in het westprofiel van de werfzone, meer bepaald in de NWhoek. De restanten van de weg horen dus thuis onder CAI locatienr. 51677.

Op basis van de beschikbare archeologische informatie kan met vrij grote zekerheid worden aangenomen dat het projectgebied wordt doorkruist door **een cardo**, een noord-zuidstraat van de Romeinse stad. Het tracé van de straat kan worden gereconstrueerd aan de hand van geattesteerde wegsegmenten in de Watertorenstraat, in de zuidrand van het perceel ten noorden van het projectgebied en in een verder zuidoostwaarts gelegen bouwput op de hoek van de Koninksemsteenweg en de Elisabethwal (Afb. 34). Onder de verharde straat was bovendien een onverharde weg aanwezig (archeologisch geattesteerd als paalkuilen, greppel met vlakke bodem en silexfundering, laag met afdrukken runderpoten). Deze werd ook meer zuidelijk aangetroffen aan de Elisabethwal⁴³, en recent werd ook een onverharde weg onder een cardo aan de Vlasmarkt aangetroffen.⁴⁴ De archeologische sporen van houtbouw (Alphen-Ekeren) langs de oudste onverharde fase en hout- en steen(sokkel)gebouwen op terreinen langs de verharde cardo, vlakbij het projectgebied, laten ons toe het gebied aan weerszijden van deze N-Z straat in de vroege en midden Keizertijd te interpreteren als een woonzone.

Het kruispunt van deze straat met **de decumanus maximus** is ter hoogte van het projectgebied te situeren (Afb. 34). Er zijn enkele aanknopingspunten voor het tracé van de *decumanus* in het westelijke deel van de Romeinse stad: er is de ligging van de ‘Casselpoort’ bij het kruispunt van de Romeinse Kassei en de Rode Kruislaan, onderzocht door J. Breuer en H. van de Weerd in de jaren 1930; verder de twee fasen van de weg die W. Vanvinckenroye in 1965 achter deze poort, net ten noorden van de Romeinse Kassei, met sleuven onderzocht; verder oostwaarts registreerde hij in 1962, bij de aansluiting van de Romeinse Kassei op de Sint-Truidersteenweg, de aanzet van wat de zuidelijke toren van de laat-Romeinse stadspoort op de *decumanus* zou kunnen zijn; en tenslotte zijn er de restanten van het kiezeldek van deze weg die door Jan Box in de beginjaren van de 21ste eeuw werden geregistreerd in de NW-hoek van de voormalige ziekenhuissite en in de ZO-hoek van de VIIO-speelplaats.⁴⁵

Of we in navolging van Willy Vanvinckenroye ten zuiden van de *decumanus maximus* een publieke zone/gebouw kunnen reconstrueren, is maar de vraag. Vooralsnog laten de archeologische aanwijzingen niet toe om de zone tussen de Kogelstraat en Elisabethwal anders te interpreteren dan **een woonzone**.

Sporen uit de militaire ontstaansfase van de stad, zoals met zekerheid werden geregistreerd aan de Vermeulenstraat, zijn verder mogelijk enkel gekend in de vorm van ovaalronde en ondiepe kuilen die in clusters op opgravingsterreinen voorkomen, met name aan de Elisabethwal⁴⁶ en de Sacramentstraat.⁴⁷ Ze werden daar

⁴² Verslag: Vanderhoeven A. & Vynckier G. (2010a), 145-147. De foto's maken deel van het dossier 'Sint-Truidersteenweg' (archief agentschap OE).

⁴³ Vanderhoeven (1995/1996);

⁴⁴ De Winter (2020).

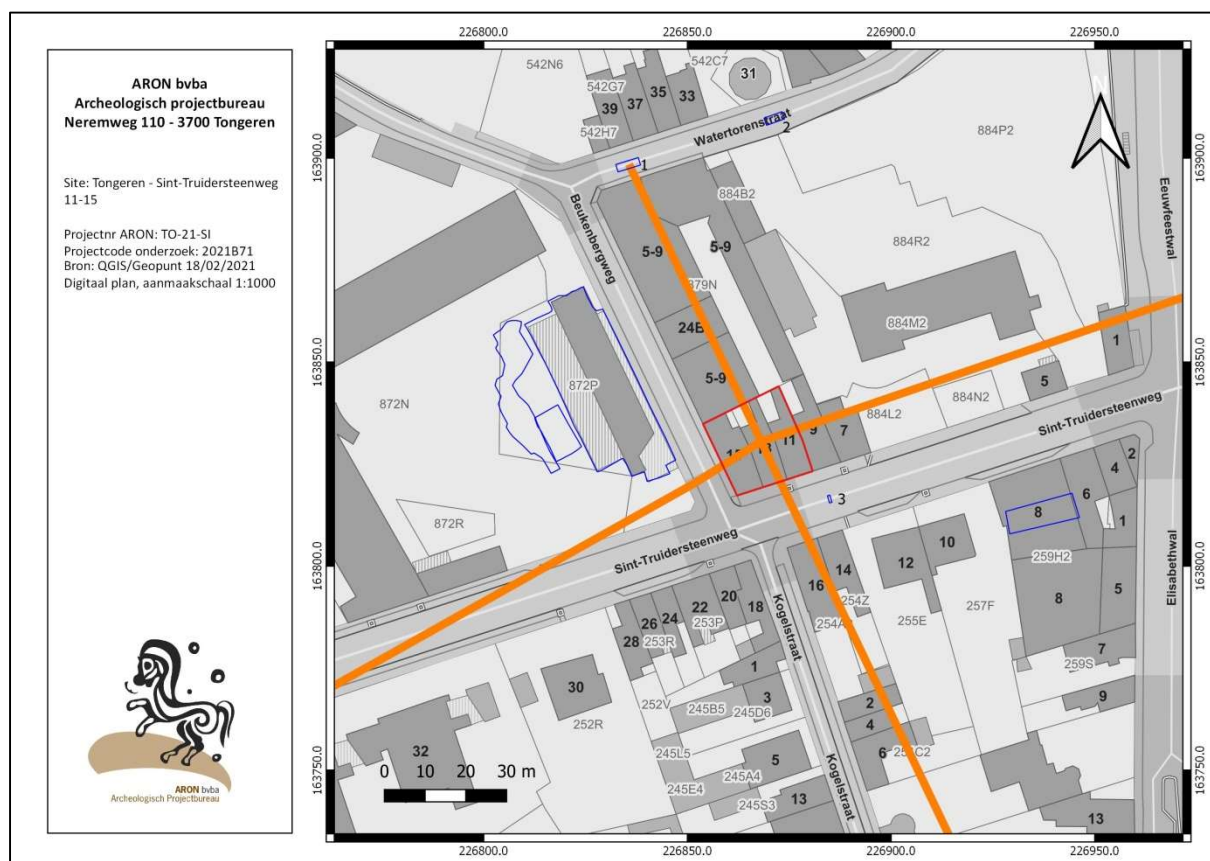
⁴⁵ Casselpoort: Breuer en Van de Weerd, ongepubliceerd; sleuven 1965: Vanvinckenroye, ongepubliceerd; laatromeinse stadspoort: Vanvinckenroye 1962, ongepubliceerd; waarnemingen Jan Box, ongepubliceerd.

⁴⁶ Vanderhoeven (2001), 171-172 en fig. 18; Vanderhoeven (2001), (2007), 320 en fig. 11

⁴⁷ Vanderhoeven e.a. (2014), 10-12 en fig. 4: 1-15

met het nodige voorbehoud als zandwinningskuilen geïnterpreteerd. Maar omdat ze stratigrafisch uit de aanlegfase van de stad dateren en maar weinig of geen vondsten bevatten, is ook de hypothese geformuleerd dat deze kuilen bij het rooien van bomen tot stand zijn gekomen.⁴⁸

Om het projectgebied archeologisch te kaderen na de Romeinse tijd is weinig materiaal voorhanden. Merovingische (of latere) activiteit in de buurt kan worden verondersteld aan de hand van detectievondsten uit stortgrond van de VIIIO-Campus, maar over de exacte locatie (speelplaats, achter de schoolgebouwen?) en aard hiervan kan geen uitspraak worden gedaan. Het feit dat het om een goed bewaard zilveren en gouden voorwerp handelt, doet al snel denken aan begraving. Voor de late middeleeuwen weten wij uit archiefbronnen van het bestaan van een gasthuis met kapel en begijnhof, maar archeologische indicatoren ontbreken, zodat ook in dit geval de exacte locatie en omvang niet te bepalen is. Of na het verdwijnen van gasthuis en begijnhof en de aanleg van de stadsverdediging in de 13de eeuw op deze plek vóór de stadspoort nog veel activiteit was, is onduidelijk.

Afb. 34: detail uit de kadasterkaart met aanduiding van het projectgebied (rood) en van goed te lokaliseren archeologische onderzoeken of waarnemingen (blauw). In het oranje het gereconstrueerde tracé van de decumanus maximus en cardo, met hun kruispunt in het projectgebied.

2.4 Gaafheid van het terrein: gekende verstoringen

Uit het voorliggend bureauonderzoek blijkt dat het projectgebied tot op heden enkel werd verstoord bij de bouw van de woningen, die uit het einde van de 19de – het begin van de 20ste eeuw moeten dateren. Het bestaan van (kruip)kelders onder de drie woningen kan worden afgeleid uit de keldergaten op de fotografische opname van de voorgevels (zie *Bijlage 4a*).

Op basis van de informatie verkregen door de bewoonster ter hoogte van huis nr. 11 kan worden afgeleid dat dit pand tot een diepte van ca. 5-6m vanaf het trottoir onderkelderd is, waarbij van een diepte van ca. 2 m onder vloerniveau kan worden uitgegaan. Hetzelfde is te verwachten ter hoogte van de twee andere panden. Uitgaande hiervan kan verwacht worden dat een oppervlakte van ca. 100 m² onderkelderd is (Afb. 35, oranje). Voor het

⁴⁸ Vanderhoeven e.a. (2014), 10-12.

uitgraven hiervan kan van een verstoring tot ca. 2-2,5 m onder het maaiveld worden uitgegaan. De uitgraving van de rest van het bebouwde terrein zal bodemingrepen van ca. 50-80 cm met zich hebben mee gebracht.

Afb. 35: Detail uit de kadasterkaart met aanduiding van het projectgebied (rood) en van de vermoedelijke kelders (oranje).

3. Conclusie

3.1 Vertaling naar archeologische verwachting

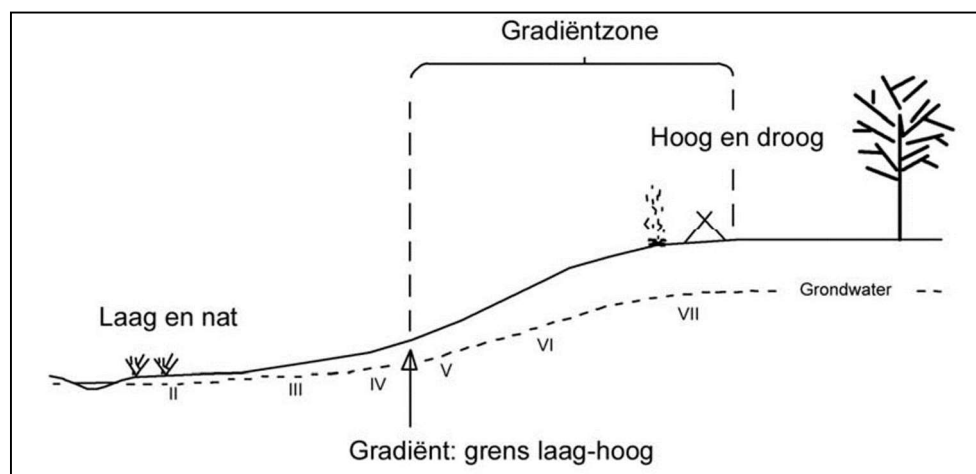
In onderstaande paragraaf worden de verschillende gegevens uit het bureauonderzoek samengebracht om het potentieel van het onderzoeksgebied op het voorkomen van enerzijds steentijd artefactensites en anderzijds proto-historische en historische vindplaatsen te bepalen.

Potentieel voor steentijd artefactensites

Het potentieel op prehistorische artefactensites wordt als **laag** beschouwd.

Een belangrijk kenmerk van de culturen in de steentijd is dat de mens zich voornamelijk voedde door middel van jacht, visvangst en het uit de omliggende ecosystemen verzamelen van voedsel. Deze 'jager-verzamelaars' trokken door het landschap en verbleven alleen tijdelijk (dagen, weken) op een verblijf plaats. Het zijn vaak alleen de overgebleven vuurstenen werktuigen die verwijzen naar een dergelijke nederzetting, meestal aangeduid met de term kampement. Uit verschillende studies is gebleken dat veel van deze vindplaatsen met vuursteenartefacten uit het paleolithicum, mesolithicum en vroeg neolithicum voorkomen in overgangsgebieden van nat/laag naar droog/hoog: zogenaamde gradiënten. Dit verband is sterker naarmate de gradiënt markanter is, zoals op de randen van beek dalen. De meeste kampementen van jager-verzamelaars kunnen verwacht worden in de zogenaamde gradiëntzone, die zich uitstrekt vanaf de gradiënt (de grens tussen 'lage/natte' en 'hoge/droge' bodems) tot ca. 200 à 250 m in het droge deel (Afb. 36). Een verklaring voor deze relatie moet worden gezocht in de volgende factoren:

- Landschappelijke gradiënten worden gekenmerkt door het op korte afstand van elkaar voorkomen van een grote verscheidenheid aan vegetatie-typen. Dit brengt voor jager-verzamelaars met zich mee dat op dergelijke locaties een grote verscheidenheid aan voedselbronnen op korte afstand voorhanden is in de vorm van planten en dieren.
- Rivier- en beekdalen vormden markante en goed herkenbare elementen in het door bossen gedomineerde landschap. Met name in het Laat Paleolithicum en Mesolithicum vormden de dalen de belangrijkste transportroutes.
- Langs eroderende oevers van rivieren en beken kunnen vuursteenhoudende terrasafzettingen aan het daglicht treden. In een begroeid zandlandschap kan een dergelijke ontsluiting een belangrijke bron van vuursteen zijn.
- Water geldt als constante en betrouwbare voedselbron door de aanwezigheid van vis.
- De nabijheid en bereikbaarheid van (drink-)water.

Afb. 36: Hypothetisch voorbeeld van een gradiëntzone (M. verhoeven et al. 2010, fig 33, p.87)

Hoewel Meso- en Neolithische vondsten al op verschillende onderzoekslocaties in het noordelijke deel van de Tongerse binnenstad zijn opgedoken (onder meer op terreinen aan de Vermeulenstraat, Hemelingenstraat, Elfde Novemberwal, Bilzersteenweg, zowel in verplaatst als in situ wit zand) en het terrein topografisch in een voor jager-verzamelaars interessante gradiëntzone ligt, wordt de verwachting voor dergelijk prehistorisch vondstmateriaal in het projectgebied als **laag** ingeschat omwille van de zeer beperkte omvang van het projectgebied en de recente verstoring door de aanleg van kelders. Mogelijk duiken occasioneel artefacten uit deze perioden op als verplaatst materiaal in de vulling van jongere, en dan voornamelijk Romeinse, contexten. Daarmee behouden de vondsten weliswaar hun informatiewaarde als cultureel object voor deze perioden en blijven zij indicatief voor menselijke aanwezigheid in de buurt, maar ontbreekt hun primaire archeologische context.

Potentieel voor (proto-)historische sites

Het potentieel op (proto-)historische vindplaatsen kan als **laag** beschouwd worden voor sporen en/of vondsten van de metaaltijden en vanaf de middeleeuwen. Voor de Romeinse tijd wordt het potentieel als **hoog** ingeschat.

Een lage inschatting wordt toegekend aan de aanwezigheid van sporen en/of vondsten uit de Metaaltijden. Tot nog toe ontbreekt elke indicatie voor de aanwezigheid hiervan in en om het projectgebied, al is het per definitie niet uitgesloten dat vnl. de oudste stratigrafische niveaus van de Romeinse stad sporen/vondsten uit de metaaltijden bevatten, en dan waarschijnlijk van de overgang late ijzertijd – vroeg-Romeinse periode.

Voor de Romeinse tijd wordt het archeologisch potentieel hoog ingeschat. Het projectgebied ligt op het kruispunt van een *cardo* met de *decumanus maximus*, respectievelijk een noord-zuidstraat en de belangrijkste oost-west straat van de Romeinse stad. Aan weerszijden van deze straten kunnen de gevels en aanzet van stadswoningen uit de vroege en midden keizertijd worden verwacht. Uit archeologisch onderzoek onmiddellijk aansluitend op of vlakbij het projectgebied blijkt dat deze resten goed bewaard kunnen zijn.

De situatie in de laat-Romeinse tijd is veel minder duidelijk omdat (duidelijke) sporen uit deze periode onduidelijk blijken of zelfs helemaal ontbreken. De aanwezigheid van de zgn. zwarte laag, een pakket grond waarin sporen uit deze periode en de middeleeuwen zijn gehomogeniseerd en vondsten vermengd geworden, is zeker een mogelijkheid.

De vroege en volle middeleeuwen krijgen een lage verwachting toegewezen. Sporen en structuren uit deze periode ontbreken schijnbaar in naburige opgravingen. Wel zijn Merovingische objecten uit stortgrond van deze opgravingen opgedoken, maar het is onduidelijk of zij hier uit hun primaire context werden ontgraven dan wel van elders afkomstig waren en later in de buurt terechtkwamen.

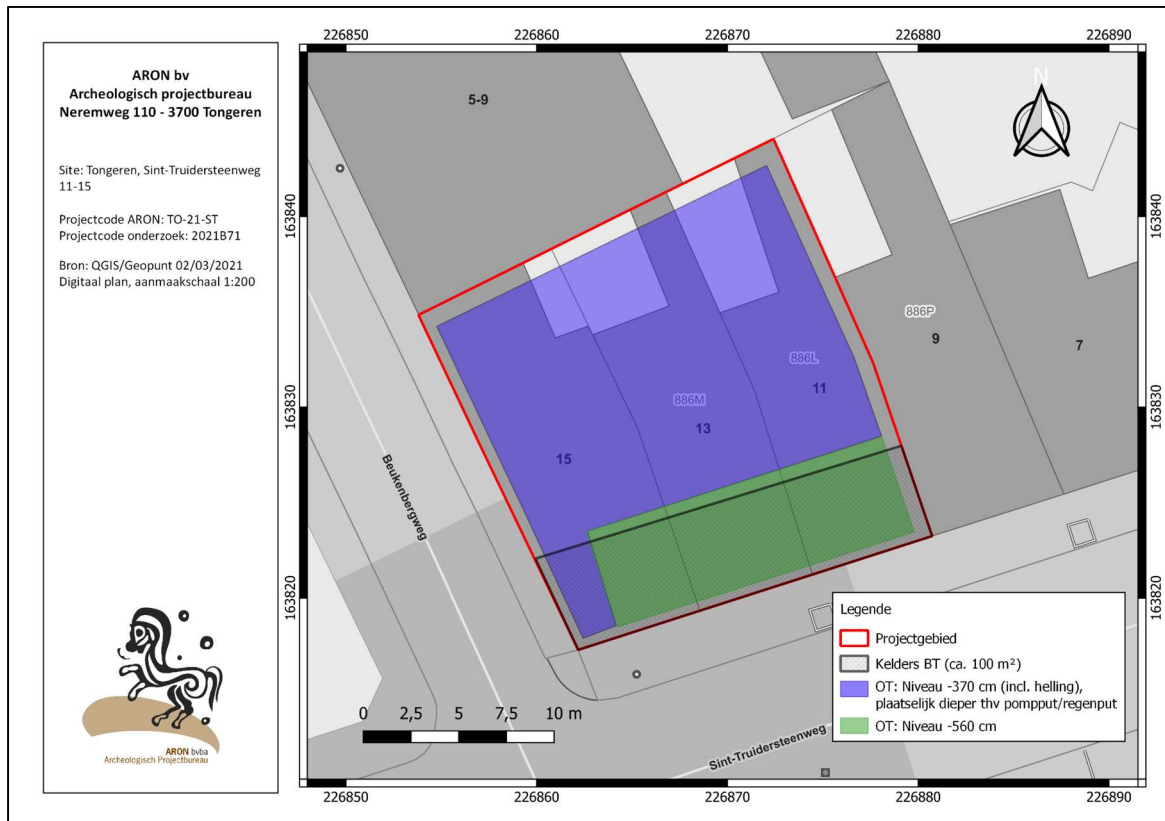
Voor de late middeleeuwen wordt dezelfde archeologische verwachting aangehouden. Weliswaar wijzen archiefbronnen op het bestaan van een gasthuis en begijnhof in de 13de eeuw, maar hun opgave is gekoppeld aan de aanleg van de stadsversterking. Dit doet veronderstellen dat gasthuis en begijnhof grotendeels oostwaarts van het projectgebied lagen, ter hoogte van deze versterkingen.

3.2 Impact van de geplande werken

Op het terrein aan de Sint-Truidersteenweg 11-15 te Tongeren (prov. Limburg), kadastraal gekend als Tongeren, 7de afd., sie. A, 886L, 886M en 886N, plant de initiatiefnemer de bouw van een wooncomplex op de locatie van drie woningen. Het project beslaat een oppervlakte van 425,5 m² en voorziet in de aanleg van een ondergronds niveau over de volledige oppervlakte. De bodemingreep voor dit niveau gaat grotendeels tot 3,70 m onder straatniveau (*Afb. 37, blauw*), behalve in een zone van 86 m² aan de Sint-Truidersteenweg waar een diepte van 5,60 m onder straatniveau wordt bereikt (*Afb. 37, groen*). Ook voor de aanleg van een pompput en regenwaterput onder het niveau -1 is, hetzij plaatselijk in een zone van ca. 30 m², een verstoring tot ca. 5,3 m - 5,4 m onder het niveau van de Sint-Truidersteenweg voorzien.

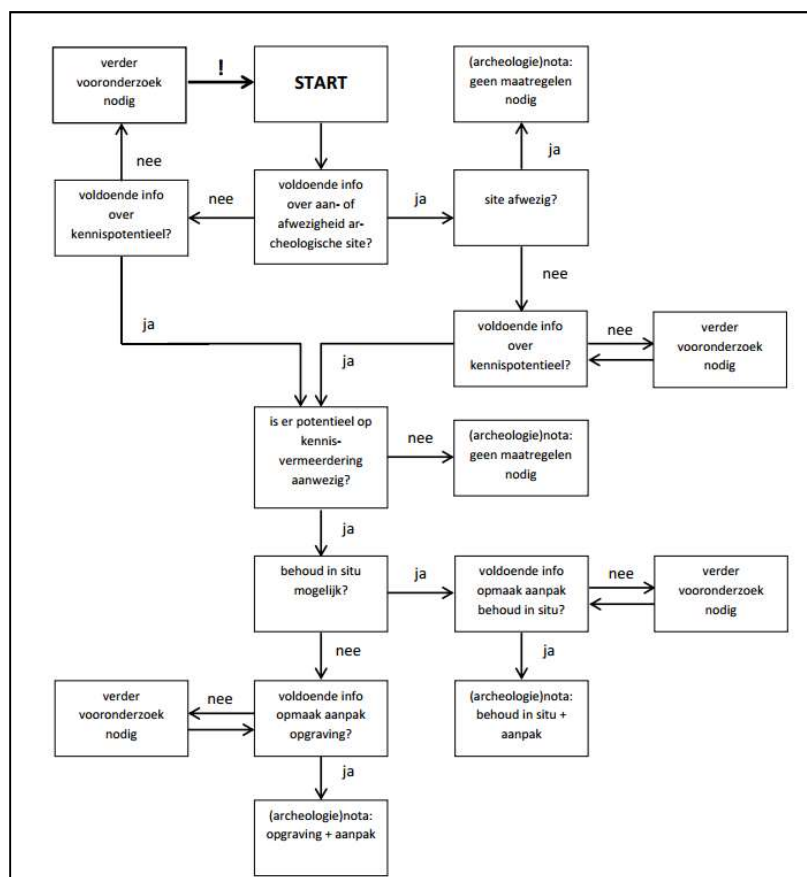
Het ontworpen kelderniveau overlapt deels de bestaande kelders onder de drie woningen (Afb. 37), waarvan de omvang over een oppervlakte van ca. 100 m² langs de straatzijde wordt geschat. Voor het uitgraven hiervan kan van een verstoring tot ca. 2-2,5 m onder het maaiveld worden uitgegaan.

De geplande bodemingreep voor de aanleg van het ondergrondse niveau impliceert een totale verstoring van een archeologisch bodemarchief in het projectgebied: in de niet-onderkelderde zone betreft dit het volledige bewaarde bodemarchief, in de reeds onderkelderde zone het deel van het bodemarchief dat nog onder de keldervloeren bewaard bleef. Immers, uit de putprofielen van het appartementsgebouw aan de noordzijde van het projectgebied is gebleken dat de Romeinse stratigrafie tot ca. 3,50 m onder maaiveld kan reiken. Als we aannemen dat de bestaande kelders tot maximaal 2-2,5 m onder straatniveau zijn uitgegraven, is de kans zeer reëel dat onder de kelders nog bodemarchief is bewaard gebleven.

Afb. 37: Detail uit de kadasterkaart met aanduiding van het projectgebied (rood), van de ondergrondse zones in de ontworpen toestand (blauw en groen) en aanduiding van de vermoedelijke oppervlakte van de bestaande kelders (zwarte lijn).

3.3 Afweging noodzaak vervolgonderzoek

Voor de afweging van de noodzaak voor verder onderzoek maken we gebruik van volgende beslissingsboom (Afb. 38).

Afb. 38: Beslissingsboom bij de afweging voor de noodzaak van verder vooronderzoek en/of een opgraving (Bron: OE, CGP 4.0, p. 32).

Het bureauonderzoek kon niet ontegensprekelijk de afwezigheid van een bewaard archeologisch bodemarchief in het projectgebied aantonen, en doet daarentegen op gegronde basis aannemen dat er een nog waardevol en intact bodemarchief aanwezig zal zijn.

Het projectgebied heeft een hoog potentieel voor de Romeinse periode. Het projectgebied situeert zich zo ter hoogte van het kruispunt van de *decumanus maximus*, de belangrijkste oost-westas door de stad, met een *cardo* waarbij de verharde weg (met verschillende verhardingsfases) wordt voorafgegaan door een oudere onverharde fase. Langs deze wegen situeerde zich houtbouw en later steenbouw (die mogelijk blijft doorleven tot in 4de eeuw). Ook het mogelijk aantreffen van (losse) sporen gelinkt aan de militaire ontstaansfase van de stad kan niet worden uitgesloten.

Deze indicatoren, in combinatie met de beperkte oppervlakte van het projectgebied (425 m²) én van de totale afgraving ervan tot 3,70 m tot 5,60 m onder het niveau Sint-Truidersteenweg, doen ons de voorkeur geven om een bijkomende vooronderzoeksfase over te slaan en rechtstreeks over te gaan tot **een archeologische opgraving**. Dit onderzoek neemt plaats over het gehele projectgebied (ca. 425,5 m²).

Dit onderzoek vindt plaats na de sloop van de bestaande gebouwen, waarvan het verwijderen van de kelders gebeurt onder archeologisch toezicht en mogelijk resulteert rechtstreeks in het bekomen van een stratigrafie van de site. Indien voor de aanleg van de betonwand dan wel langs de secanspalen een sleuf wordt uitgegraven, dient ook dit onder archeologisch toezicht te gebeuren. Tenslotte wordt de gehele site opgegraven, voorafgaand aan de bouw.

4. Samenvatting

De initiatiefnemer plant op een 425,5 m² groot terrein aan de Sint-Truidersteenweg 11-15 te Tongeren (prov. Limburg) de afbraak van drie bestaande woningen en de nieuwbouw van een wooncomplex. Het terrein is kadastraal gekend als Tongeren, 7de afd., sie. A, 886L, 886M en 886N.

Het projectgebied ligt volledig binnen de vastgestelde archeologische zone 'Historische stadskern van Tongeren' (besluit ID 11924)⁴⁹, waarvan de perimeter werd aangeduid op basis van de grachten van de eerste Romeinse stadsmuur.

Op basis van de beschikbare archeologische informatie kan met vrij grote zekerheid worden aangenomen dat het projectgebied wordt doorkruist door de *decumanus maximus*, de belangrijkste oost-westas doorheen de stad, op het kruispunt met een *cardo*, een noord-zuidstraat van de Romeinse stad. De verharde weg (met verschillende verhardingsfases) wordt voorafgegaan door een oudere onverharde fase (archeologisch geattesteerd als paalkuilen, greppel met vlakke bodem en silexfundering, laag met afdrucken runderpoten).

Langs deze wegen situeerde zich houtbouw en later steenbouw (die mogelijk blijft doorleven tot in 4de eeuw). Ook het mogelijk aantreffen van (losse) sporen gelinkt aan de militaire ontstaansfase van de stad kan niet worden uitgesloten.

Deze indicatoren, in combinatie met de beperkte oppervlakte van het projectgebied (425 m²) én van de totale afgraving ervan tot 3,70 m tot 5,60 m onder het niveau Sint-Truidersteenweg, doen ons de voorkeur geven om een bijkomende vooronderzoekfase over te slaan en rechtstreeks over te gaan tot **een archeologische opgraving**. Dit onderzoek neemt plaats over het gehele projectgebied (ca. 425,5 m²).

Dit onderzoek vindt plaats na de sloop van de bestaande gebouwen, waarvan het verwijderen van de kelders gebeurt onder archeologisch toezicht en mogelijk resulteert rechtstreeks in het bekomen van een stratigrafie van de site. Indien voor de aanleg van de betonwand dan wel langs de secanspalen een sleuf wordt uitgegraven, dient ook dit onder archeologisch toezicht te gebeuren. Tenslotte wordt de gehele site opgegraven, voorafgaand aan de bouw.

⁴⁹ <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/11924>

